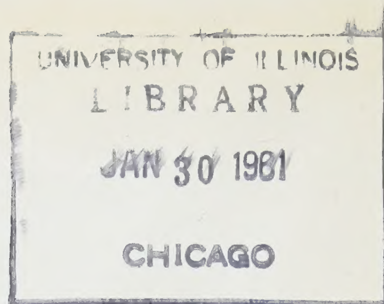
FARR

26 ARKITEKTEN

MEDDELELSER FRA DANSKE ARKITEKTERS LANDSFORBUND

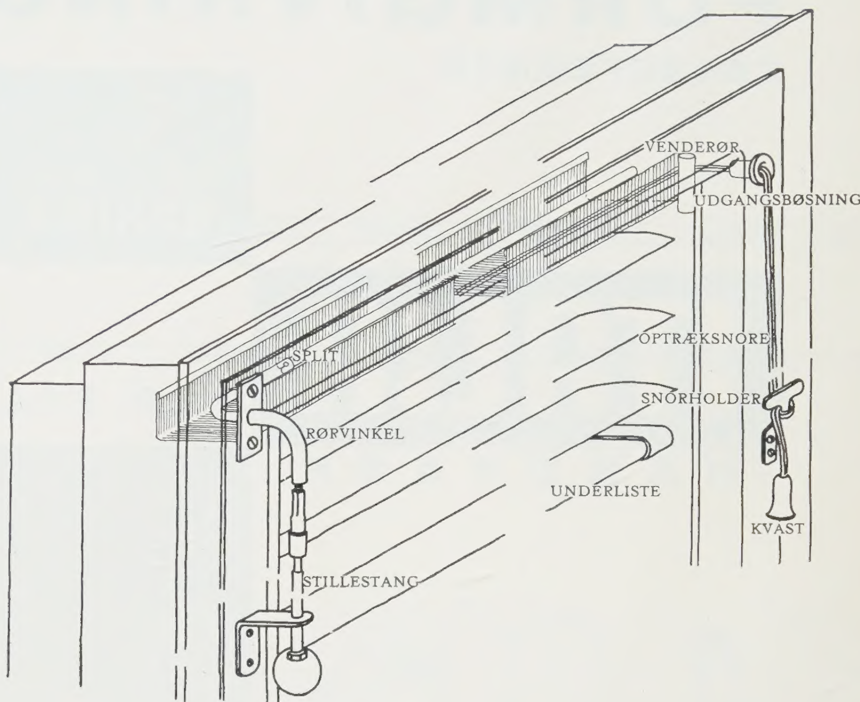
ARKITEKTEN ÅRG. 62 1960 NR. 26 SIDE 437-468 AFLEVERET TIL POSTVÆSENET 28. DECEMBER 1960

Orientering om

PERSPEKTIVA 6

PERSIENNER

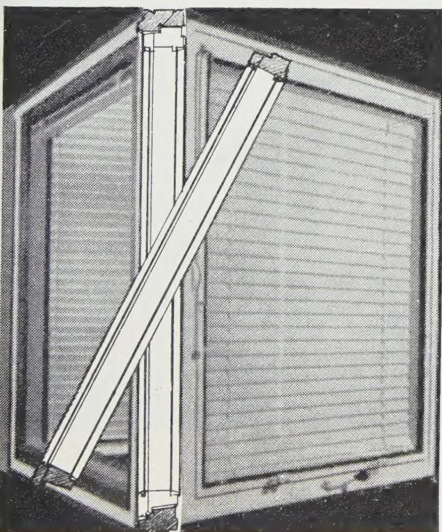

PERSPEKTIVA-VINDUER

leveres med aluminium persienner (indbefattet i standardprisen)

Aluminium Persiennerne er indbygget mellem de 2 glaslag og er forsynet med stillestang og optræksnore. PERSPEKTIVA-VINDUER, der efter særligt ønske (og mod prisreduktion) er leveret uden persienner, kan senere let indbygges den specielle PERSPEKTIVA-PERSIENNE, idet alle vinduer fra fabriken er udført med venderør, persiennefals og udboring for snoretræk og stillestang.

PERSPEKTIVA

VESTERBROGADE 18 – KØBENHAVN V – HILDA 3506

ÅRHUS – FREDENSVANG RUNDDEL 6 – (061) 43624

Orientering om PERSPEKTIVA 1: MÅL og PRISER *se Arkitekten 6*
Orientering om PERSPEKTIVA 2: ALUMINIUM-DÆKLISTE *se Arkitekten 10*
Orientering om PERSPEKTIVA 3: FIREPUNKTS-LUKNING *se Arkitekten 14*
Orientering om PERSPEKTIVA 4: TÆTNING *se Arkitekten 18*
Orientering om PERSPEKTIVA 5: INDSÆTNING *se Arkitekten 22*

DYP I DYRUPS
FARVER

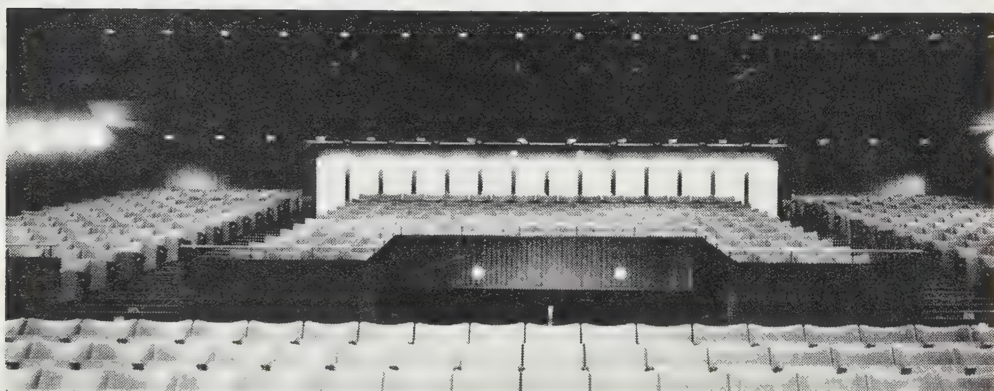

Udvendig træbeklædning
TRYKimprægneret med
CELCURE.
Arkitekt m.a.a.,
professor Arne Jacobsen.

Raftehegn med pergola.
TRYKimprægneret med
tjæreolie.

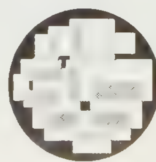
Mercur-teatrets træpaneler
brandimprægneret med
MINALITH.
Arkitekt m.a.a. Otto Frankild.

CELCURE imprægneret træ
uldt beskyttet - uden vedligeholdelse

TRYKimprægnering af træ udføres i lukkede cylindre under højt tryk og beskytter varigt og effektivt mod råd og skadedyr.
CELCURE imprægneret træ kan overfladebehandles ganske som almindeligt træ, men det er ikke nødvendigt.
TRYKimprægnering er god økonomi – fordi TRYKimprægneret træ holder en menneskealder uden vedligeholdelse. – Den første udgift er den eneste udgift.

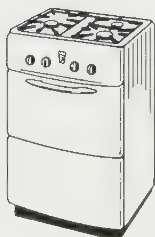
R. COLLSTROP A/s
ØSTERBROGADE 2 - KØBENHAVN Ø - *C. 848

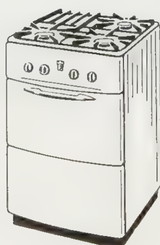

ANKER GASKOMFURER

ANKER JUNIOR

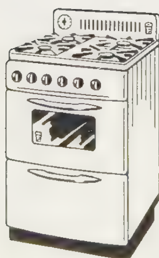
VELEGNEDE TIL INDBYGNING I MODERNE KØKKENER

ANKER DROT

ANKER komfurer er på grund af den stilrene udførelse og de plane flader lige velegnet som fritstående komfur såvel som til indbygning.

ANKER komfurer har fremragende koge- og stegeegenskaber og fremtræder i et udseende, som er en konstant kilde til glæde for selv den mest kræsne forbruger.

BERNADOTTE

ANKER komfurer er fremstillet af de bedste materialer og konstrueret således, at de er yderst let tilgængelige for betjening og rengøring.

Udstilling: St. Kongensgade 47, København K . Tlf. By 9606

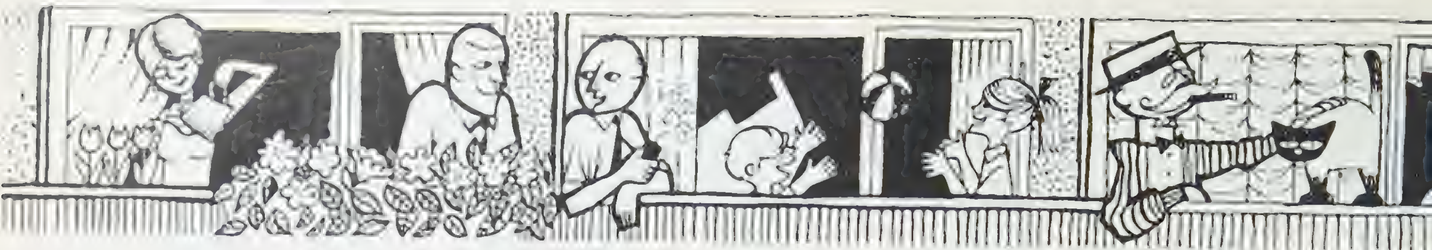

ANKER HEEGAARDS EMAILLE

Salgsafdeling KØBENHAVN V Puggaardsgade 17 By 9606
Fabrik FREDERIKSVÆRK Tlf. 400

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

Hvor mange har det hyggeligt

Store familier, små familier, pensionister og enlige, alle vil gerne bo eller arbejde i hyggelige omgivelser.
Med Höganäs klinker opnås en virkning, der tilfredsstiller alle æstetiske krav og ønsker om variation. Höganäs klinker forener disse egenskaber med kvalitet og soliditet.
Henvend Dem til en Höganäs-forhandler om katalogmateriale etc.

A/S STEN- & KLINKER-KOMPAGNIET
Frederiksberg Allé 18–20, København V. Hilda 2012

Lorenzbergs Skyskraberen,
Bolig- og forretningskompleks i Malmö.
Samtlige 392 brystninger er beklædt med klinker i sort glasur.
Arkitekter SAR Torsten Ros og Bror Thornberg, Malmö.

HÖGANÄS KLINKER

A 1072

ARKITEKTEN

Meddelelser fra Danske Arkitekters Landsforbund.
Udgivet af Arkitektens Forlag.

Redaktion:
Poul Erik Skriver (ansv.)
Chr. Enevoldsen
Redaktionsudvalg:
Johan Pedersen (leder), David Birnbaum, Jarl Heger, Arne Karlsen, Henning Meyer og Finn Monies.
Annonceredaktion:
Bertel Barnholdt (annoncechef)
Lillian Schmidt (sekretær)
Redaktionens adresse: Nyhavn 43, København K, Minerva *6200.
Udsendelsesdag: Hver anden onsdag. Redaktionen slutter 14 dage før udsendelsesdagen.
Pris: 3 kr. pr. hæfte i løssalg, abonnement 56 kr. årlig.
Signerede artikler står for forfatterens regning, usignerede for den ansvarshavende redaktørs regning. Kun når det udtrykkeligt er angivet, kan artiklerne ses som et udtryk for Danske Arkitekters Landsforbunds standpunkttagen.

På grund af stigninger i fremstillingsomkostningerne stiger prisen på abonnement til 58 kr. årligt fra og med 1. januar 1961. Løssalgsprisen er uændret 3 kr. pr. hæfte.

ERINDRINGSLISTE
KONKURRENCER

Offentlig idékonkurrence om en vej- og bebyggelsesplan i Ballerup
Aflevering: 4. januar 1961. Program med bilag udleveres fra D.A.L.'s sekretariat, Bredgade 66.

Offentlig projekt-konkurrence om en kirke i Horsens
Aflevering: 10. januar 1961. Program med bilag udleveres fra D.A.L.'s sekretariat, Bredgade 66.

Lokal offentlig projekt-konkurrence om byhal i Horsens
Aflevering: 13. januar 1961. Program med bilag udleveres fra D.A.L.'s sekretariat, Bredgade 66.

Offentlig idé-konkurrence om dispositions- og bebyggelsesplan for et areal i Humlebæk
Aflevering: 6. februar 1961. Program med bilag udleveres fra D.A.L.'s sekretariat, Bredgade 66, K.

Nordisk konkurrence om reguleringsplan for Tokerudfeltet i Oslo
Program udleveres fra D.A.L.'s sekretariat, Bredgade 66, København K, bilag kan fås samme sted mod depositum på d. kr. 200.00.
Aflevering: Udsat til 5. februar 1961.

International konkurrence om udvidelse af biblioteket i Trinity College, Dublin, Irland
Aflevering: 1. marts 1961.

ARKITEKTENS FORLAG
Nyhavn 43, København K. Minerva *6200.
Kontortid: 9–16³⁰, lørdag 9–13.

I dette hæfte indlæg fra:
Dalsø Maskinfabrik A/S, Brabrand
Viktoria Vinduet

Den moderne arkitekturs daggry

Af Allan Temko

Den moderne arkitekturs udbredelse over hele verden må regnes for en af de store begivenheder i kunstens historie. Inden for den sidste generation har modernismen trængt sig frem, som den dominerende stil hvor det gælder betydningsfuldt byggeri, ikke blot i U.S.A. og Europa, hvor pionerer har været på færde lige siden slutningen af det nittende århundrede, men også i nationer som Brasilien og Indien, hvor ingen moderne arkitektur har eksisteret før meget senere. Kun gotikken har måske blandt alle fortidens stilarter opnået en så almindelig tilslutning og med samme hurtighed som modernismen. Og ligesom gotikken der brugte 75 års eksperimenteren før den skabte katedralen i Chartres, således har modernismen uophørlig forbedret sin byggeteknik, vundet i udbredelse og ændret sin æstetik, for at kunne imodekomme menneskets civiliserede behov i fuld udstrækning.

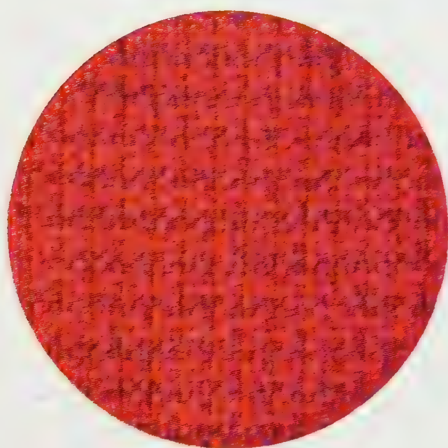
Dog synes modernismen i modsætning til gotikken at være mærkelig fattig med hensyn til ornamental kunst. På mange måder bliver den stående i den vrede oprørsbevægelse, der under navn af funktionalismen omstyrtede den uægte akademiske arkitektur, denne historiske eklekticisme, som Louis Sullivan fordømte

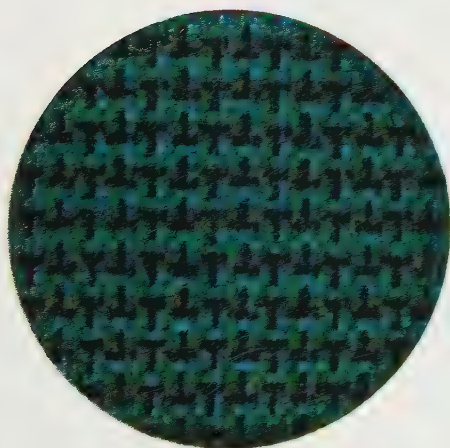

Et af spirene på Notre Dame de Chartres

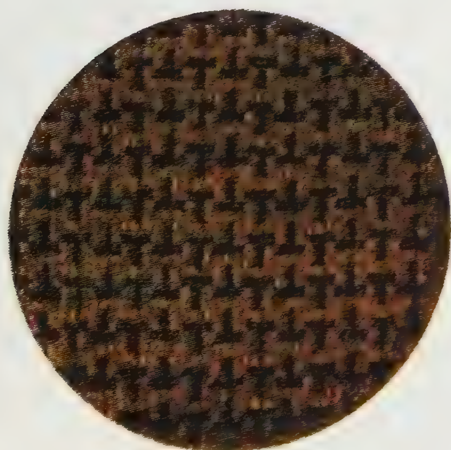
* Artiklen har været publiceret i kunsttidsskriftet Horizon, med hvis tilladelse den bringes her. Illustrationerne er i dansk redaktion.

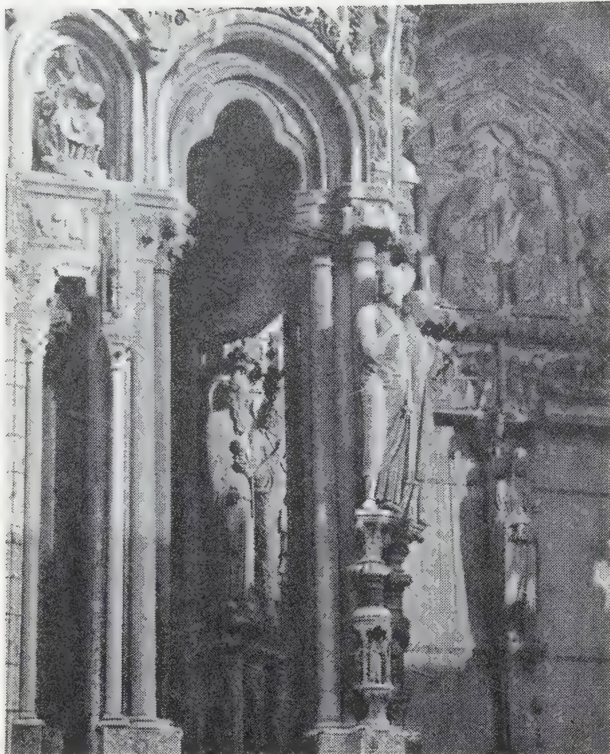

L. F. FOGHT viser møbelstof,
dessin »Vejen«. Findes i 10 farver.
Design: Aase Kristensen

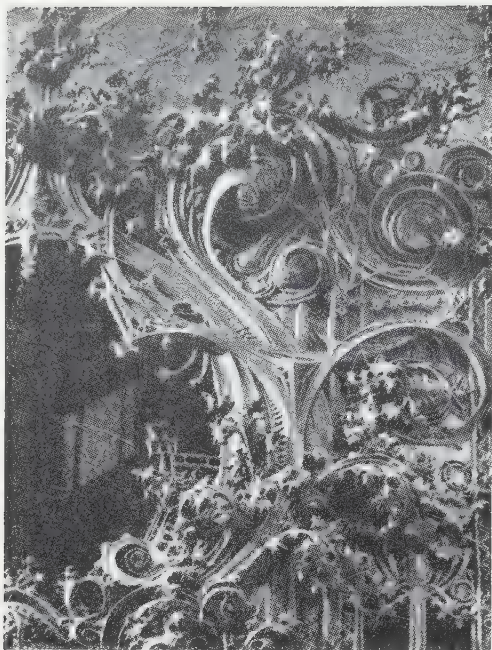

Detalje af nordportalen på Notre Dame de Chartres

som „hyklerisk, udartet, slesk, håbløs og rådden." Modernismens første opgave var, før den kunne skabe, at ødelægge, og den har aldrig helt opgivet sin første negative hensigt. Den funktionalistiske æstetik, der beror på nytteprincipper og maskinteknik, har lagt vægt på stilrenhed på bekostning af faktisk alle andre af arkitekturens traditionelle ressourcer. Resultatet er blevet, efter næsten et århundredes udvikling, at modernismen endnu ikke har nærmet sig den visuelle rigdom og den åndelige storhed i et bygningsværk som Chartres.

Denne katedral er intet mindre end et symbolsk udtryk for cosmos. En summa af det middelalderlige univers, hvor stil og ornament er smeltet sammen i en fuldkommen arkitektonisk syntese. Middelalderens bygmester så ingen grund til at frygte at udsmykningen skulle kompromitere, men snarere at den ville understrege ærligheden i hans bygningsværk. Men dengang havde han aldrig set en jernbanestation maskeret som et klassisk tempel, for den sags skyld heller ikke som en gotisk kirke. Den moderne arkitekt har set begge.

Men når sandt skal siges, har modernismen ikke altid været så strengt funktionalistisk som i almindelighed skildret. Louis Sullivan's arbejder ligesom også hans store efterfølger Frank Lloyd Wright's, var til tider rigt dekorerede. Men det som adskilte dem fra imitatorerne af gamle former var deres hævden, at ornamentale ideer skulle harmonere med deres natur og formål. På samme tid viste ingeniører som Robert Maillart i brospænd af jernbeton lette som bånd, at videnskabeligt udtænkte konstruktioner kan give udtryk for deres egen lyriske formulering af frit strøm-

Louis Sullivan: Detalje af façade med slyngværk

mende form. I dag er de to retninger, den subjektive frodighed, der altid har spillet en rolle i stor arkitektur, og den moderne ingeniørkunsts videnskabelige objektivitet, ved at lukke det svælg, der åbnede sig imellem dem under den industrielle revolution. Sådanne modernister som Le Corbusier i Frankrig, Oscar Niemeyer i Brasilien og Eero Saarinen i de forenede Stater stræber efter at nå en ny syntese, efter samme krav som gotikken, hvor bygningsværk og ornament vil stå forenet i tidens sprog. Sådan kan vi tale om en selvstændig *high style* på vej i moderne arkitektur.

Dette medfører naturligvis et skarpt brud med den herskende holdning i nutidens allestedsnærværende internationale stil. Intet Trapist-kloster har nogensinde været afklædt for udsmykning i den grad, som bygninger af den moderne skole systematisk har været reduceret til „skind og ben". Udtrykket stammer fra Mies van der Rohe, som også har formet det berømte udtryk *Less is More.* Hvad han mener med dette paradoks, kan ses ved et blik på hans Seagram Building i Manhattan, skabt i samarbejde med hans elev, Philip Johnson– et asketisk glastårn, hvis æstetiske udtryk afhænger af liniernes geometriske perfektion.

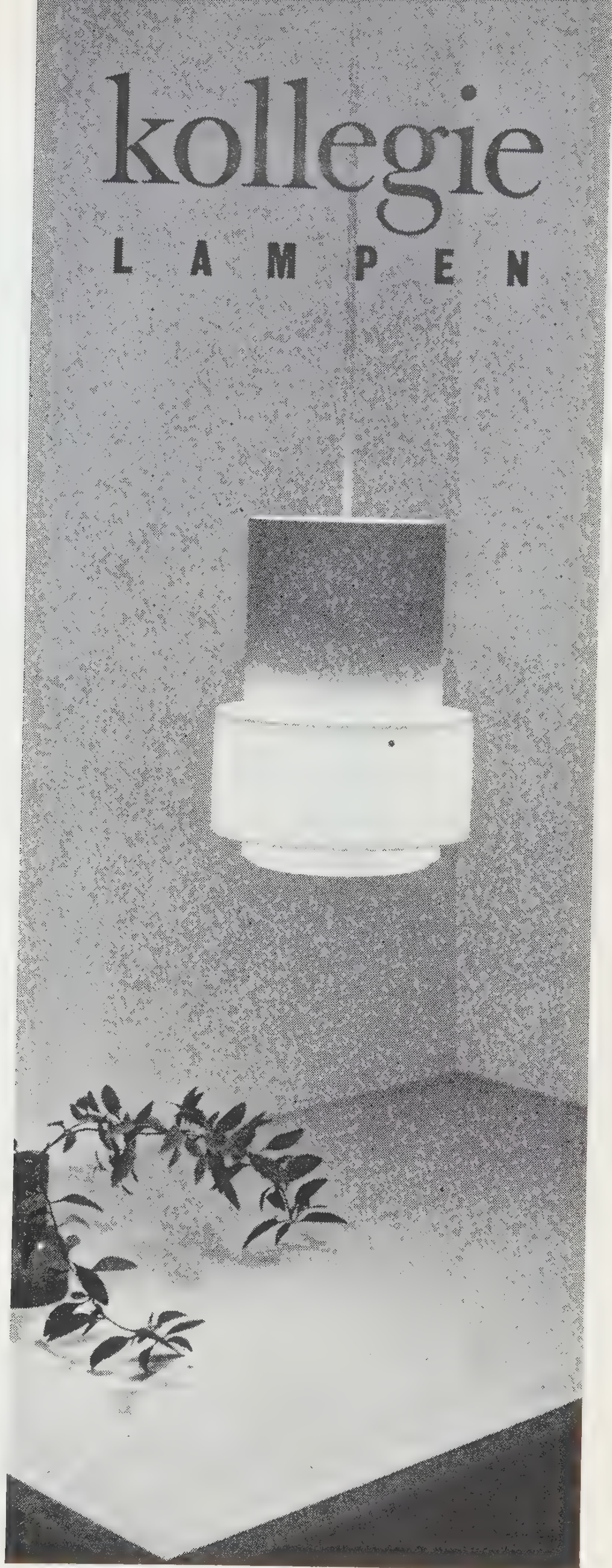
Som „skind og ben" arkitektur er den meget virkningsfuld. Bygningens ubestridelige værdighed, storheden i dens proportioner, hovedkonstruktionens maskuline udtryk, fremkaldt af det udvendige bronceske-

let, der løber igennem alle 38 etager, sætter Lever House på den anden side Park Avenue fuldstændig i skygge. Intet yderligere raffinement ville efter Mies plan, som en vittig arkitekt bemærkede, synes muligt, undtagen at beklæde dets exteriør med guld i stedet for bronce. Men selv det fuldkomne, den strenge retliniede formulering der afstriber kompositionen med lovbundne linier, er betænkelig. Resultatet er et uhyggeligt varsel, snarere end en klassisk ro. Der er ikke antydning af hvile for øjet i denne ensformige masse.

Dette projekts strenghed må forståeligt tilskrives teknikkens logik. Men det kunne synes at Mies valgte det rektangulære net, ikke på grund af dets iboende konstruktive effektivitet, (han bekymrede sig ikke om hvad det kostede, da tårnet er et af de dyreste, der nogensinde er bygget), men fordi han var overbevist om at dets ubetingethed var den højeste form for arkitektonisk udtryk. The Seagram Building repræsenterer ikke teknikerens rene strukturelle logik, men arkitektens subjektive bearbejdelse. På sin egen bundne måde er Seagram derfor lige så oprigtigt ekspressionistisk som den store spanske mystiker Antoni Gaudi's nygotiske og nybarokke fantasiformer.

Mies van der Rohe og Philip Johnson: Seagram building, New York

pæren er fuldstændig skjult
uden at lyset går tabt

blænding mærkes ikke
selv på meget mørk baggrund

skyggerne er bløde og behagelige
og reflexerne beherskede

farven kan ses
også når lampen er tændt

gnet af arkitekt m. a. a. SOPHUS FRANDSEN

fremstillet hos FOG & MØRUP
Sydmarken 46, Søborg

Skidmore, Owings & Merrill: Lever House, New York

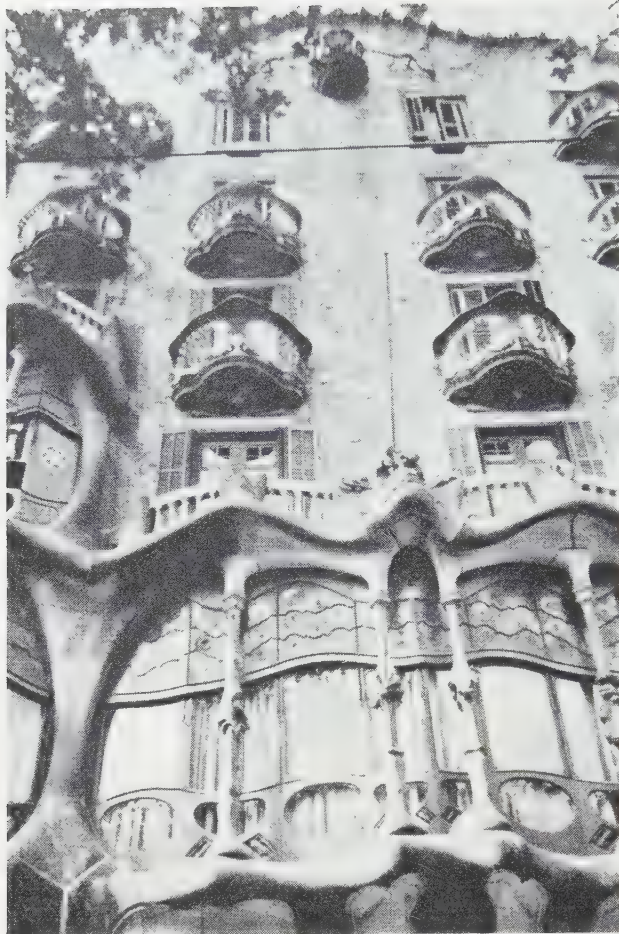
I modernismens brede spektrum tilhører Mies og Gaudi, ligesom ultraviolet og infrarødt, modsatte yderpunkter, muligvis døde yderpunkter, for arkitekturen kan ikke gå videre i nogen af de to retninger. Men hvis de virkelig repræsenterer det ekstreme, demonstrerer de også modernismens fulde evne til at udtrykke det menneskelige følelsesregister.

Modernismens æstetiske stemninger i dens mange variationer var personliggjort i Frank Lloyd Wright's titaniske skikkelse. I syv årtier frembragte hans frugtbare fantasi en overdådighed af projekter til faktisk enhver type af påkrævet nutidig byggeri: skyskrabere, billigboliger, teatre, skoler og kirker. Både i teknisk virtuositet og dekorativ glans var Wright's bygninger overlegent brilliante. *For* brilliante, protesterede internationalisterne, som ikke desto mindre ikke undslog sig for at bruge hans åbne plan og strukturelle ideer til deres egne formål. Wright svarede med en Byron's stolthed, at deres geometriske formalisme gjorde vold på „materialernes natur“. Med kærlighed fremdrog han den dekorative kraft i ethvert materiale han berørte: træ, sten, tegl og lærred såvel som jernbeton,

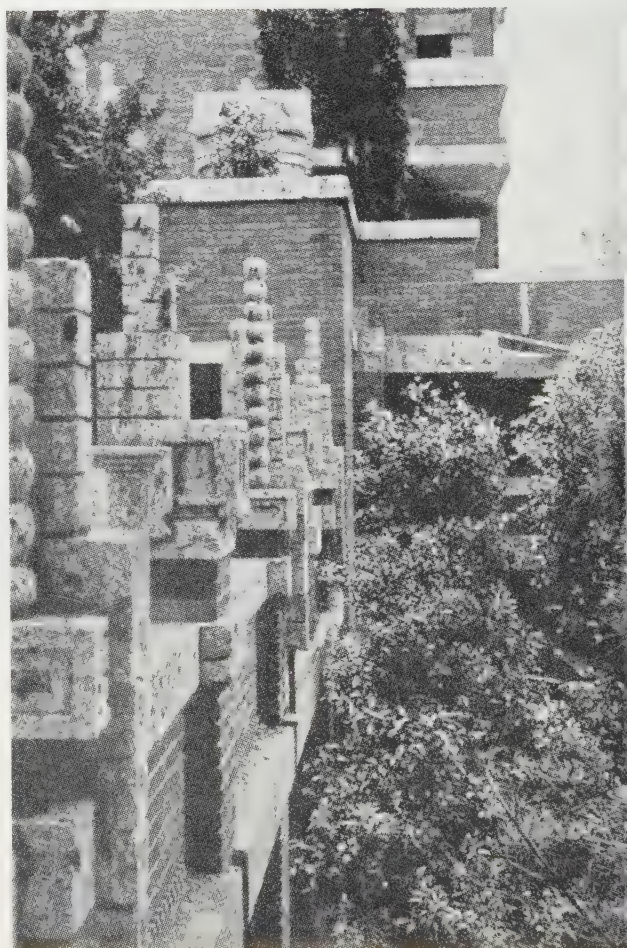
peter i tidsprægede mønstre og farver udført af kendte danske og udenlandske arkitekter og billedkunstnere

083

Antoni Gaudi: Casa Batllo, Barcelona

Frank Lloyd Wright: Imperial Hotel, Tokio

stål, plastik og letmetaller. Han undlod ikke, hvis han kunne vælge, at anvende motiver der var åbenlyst dekorative. „Kan ætioperen forandre sin hudfarve, eller leoparden sine pletter?" ivrede han. „Sand arkitektonisk form har medført naturpræg, udtrykt og forstærket ved den skabende kunstners organiske brug af organiske ornamenter".

Den fremtrædende modernist William Lescare spøgte med at „organisk" bare var Wright's navn på hans egen arkitektur. Men Wright havde en meget klar opfattelse af dette ords mening. Organisk udsmykning betød for ham „åbenbaringen af det poetiske princip", der tjener arkitekturen ligesom en melodi tjener musikken. „I arkitekturen er dekorationen" forklarede han, „ligeså uundgåelig som fuglens fjerdragt og naturlig som muslingskallens form, hensigtsmæssig som fiskenes skæl eller træets blade."

Til tider var hans dekorationer håbløst operaagtige. The Imperial Hotel i Tokio blev ødelagt af mærkelige totem-motiver, som Wright åbenbart mente, var japanske. Men sådanne fiaskoer var sjældne. I det hele taget var Wright's anslag forbavsende sikkert, og aldrig mere sikkert end i jernbeton, hvad enten det var et løb af trappetrin ødslet ned over en terrasse, eller i et gulv hvor han kunne indsætte små rullesten, eller i den rige materialevirkning i de færdigstøbte betonblokke, med hvilke han byggede en serie af bemærkel-

Frank Lloyd Wright: Unity Temple, Oak Park

sesværdige huse i Syd-Californien i tyverne. Så tidlig som i 1906 tillod han sig i Unity Temple i Oak Par at lade den rå jernbetonkonstruktion komme ud a forskallingen som færdig arkitektur, ikke blot for a afsløre den teknik den udtrykker, men også for at vis materialets grundform. Wright var en kender af solen og han gjorde den til sin forbundsfælle, sådan som enhver stor arkitekt må. På Florida Southern Colleg i Lakeland samlede han et helt universitetsområde ti et pragtfuldt, dekorativt mønster i det næsten tropisk sollys.

Wright's fordomsfrihed og ødselhed er nu ved at vær nået, om ikke overgået af en anden moderne mester hvem visse folk aldrig vil tilgive for beskrivelsen af e hus som en *machine à habiter*. Le Corbusiers bemærkning som ofte gentages ude af sammenhæng, var virkeli en erklæring af en poetisk spåmand, som var bland de første til at erkende fabriker og siloer, flyvemaski ner, dampskibe og biler, som symboler på en skabend omvæltning, som aldrig ville efterlade arkitekture som den samme som før.

Endnu så tidligt som 1922, i en periode hvor ikk engang Mies overgik ham i streng geometrisk stil, er kendte Le Corbusier i sin berømte polemiske *Vers un architecture*, at en maskinæstestik alene ikke kunne hæv et bygningsværk op til stor kunst. „Arkitekturen går videre end det nyttebetonede behov" erklærede han idet han tilføjede at den ikke først og fremmest er en

KLINGENBERG MOSAIKSTIFTER

Kontorhuset: *„Rosenholm", Landemærket 29*
Ark. *Holger Pind* M.D.A.
Murermester *P. Holm & Søn*

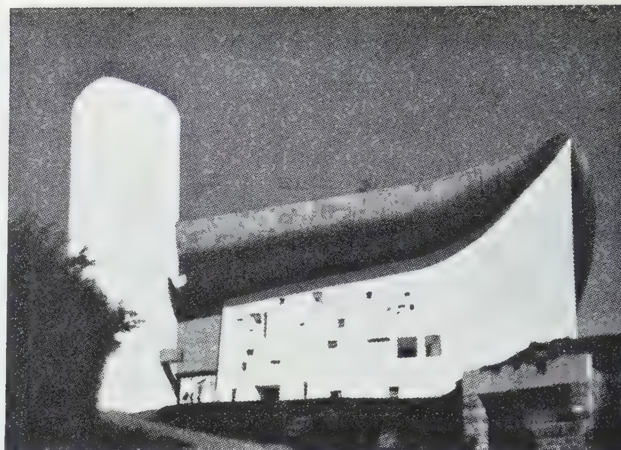
Eneforhandling:

AXEL PRIOR AKTIESELSKAB

BREDGADE 33

KØBENHAVN K

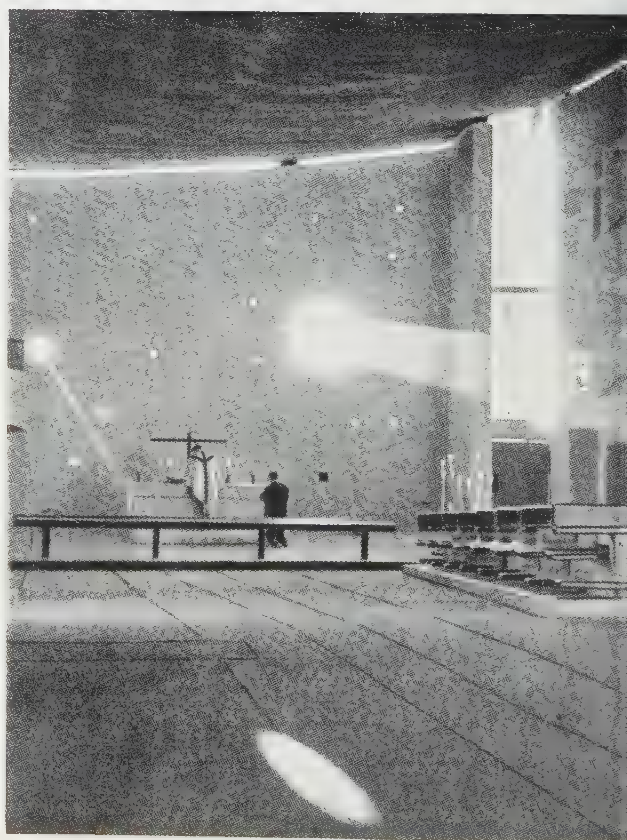
CENTRAL 2[illegible]

Le Corbusier: Notre Dame du Haut, Ronchamp

funktionel, men en følelsesbestemt plastisk kunst: „den mesterlige, korrekte og pragtfulde leg med former samlet under lyset. „Dette er en bedre definition af skulptur end af arkitektur, og som tiden gik – i det svejtsiske kollegium i Paris (1932) f. eks. med dets kurvede ydervægge – blev hans arbejder stadig mere frie og skulpturelle. Endelig i 1950 i en alder af 63 fik Le Corbusier sin første religiøse opgave: genopførelsen af pilgrimskapellet i Ronchamp.

På bakkekammen står bygningen dynamisk i sollyset. De hvide mure bøjer sig ind i skyggen og bevæger sig atter strålende ud i lyset, beskrivende en byggemåde der trodser logisk forklaring. For Ronchamp frembyder ingen traditionelle kirkelige træk som en façade eller

Interiør fra Notre Dame du Haut, Ronchamp

apsis, ingen konventionelle retningslinier, ingen proportioner man kunne forudsige. Bygningsværket eksisterer kun i volumen og materialeoverflader, strømmende i alle retninger under det bølgende tag, gående frem og trækkende sig tilbage i lys og skygge, hævende sig i tårne, der står helt i solen, men hvor lys og skygge fortsætter med at lege i de støbte former.

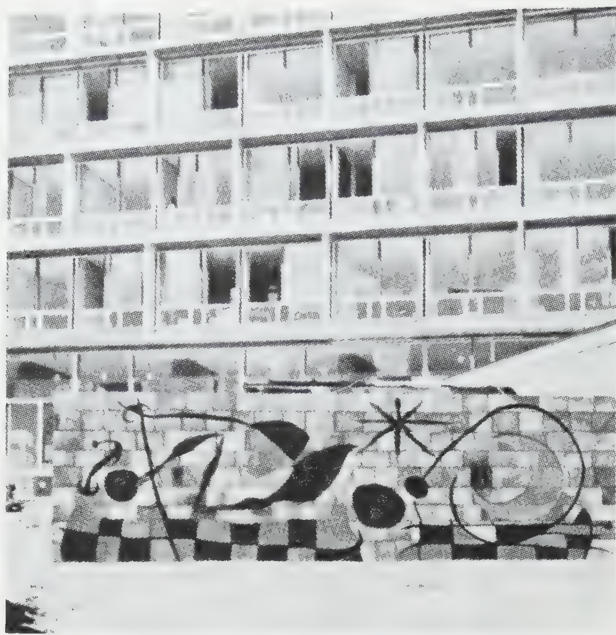
Hvorvidt dette er arkitektur eller skulptur, det er umuligt at sige. Denne uophørlige skiften af lys og skygge tilføjer en tidens fjerde dimension til jernbetonens og stenens tredimensionale. Hver enkelthed i bygningsværket, det massive udendørsalter, den simple prædikestol af rå jernbeton, det abstrakte vandspy og cisternen nedenunder, er dele af en helhedsidé.

Denne idé er udtrykt endnu mere magtfuldt i bygningens indre, hvor det farvede lys triumferer. Atter er der et overvældende indtryk af dynamisk rum, hvori rødt, blåt, gult, grønt og violet flyder gennem de dybe lysåbninger i sydvæggen, der i sig selv er et af de største stykker kubistisk skulptur, der nogensinde er skabt, og på hvis glasruder Le Corbusier frit har malet, måske for frit, kristne symboler og verselinier fra Mariæ Lovsang. Mere lys trænger ned igennem lanternetårne, hvor de oplyser de små kapellers simple altere. Endelig kommer et ganske anderledes lys gennem den smalle åbning, som løber mellem murkronen og det krumme tag. Det grå tag svæver som om, det var båret af lys. Endnu engang det helt dominerende indtryk af ren mystisk stemning.

Siden fuldførelsen af Ronchamp i 1955 har Le Corbusier været overbevist om muligheden af en ny monumental syntese i arkitekturen: en syntese der i historien skulle kunne måle sig med gotikken eller antikken. Den heroiske gruppe indiske regeringsbygninger i Chandigarh, hvor han efter en uhyre målestok har samlet usædvanlige skulpturelle former under lyset, er sikkert et udtryk for den retning, han tænker en sådan syntese må tage. Alligevel har ingen mere end han været klar over vanskelighederne. Alle Le Corbusier's værker er ligesom Wright's så helt igennem enkeltmandsværker.

Ligesom renæssancens mænd har de virket på én gang som arkitekter, malere og billedhuggere. I de to sidste færdigheder har de ikke været nogen Michelangelo, men den kendsgerning, at de ikke desto mindre har følt sig ude af stand til at betro ansvaret til andre kunstnere, viser hvor fjernt vi stadig er fra en sand syntese. En syntese, som den Le Corbusier forestiller sig, kræver et samarbejde af talrige kunstnere der alle hylder et fælles æstetisk syn. Storheden ved Chartres er den, at skønt hundreder af kunstnere, deriblandt meget store mestre med en stærk personlig stil deltog i opførelsen gennem mange årtier, tænker man næppe på den storslåede helhed som et samarbejde. Men at finde kunstnere, der kan samarbejde med arkitekter i vore dage, på det grundlag Le Corbusier kræver er vanskeligt.

Et blik på nogle eksempler på hæderlig monumental kunst fra de senere år synes at give ham ret. Traditionen med staffelimaleri og atelierskulptur skabt un

Miro og Artigas: Dekoration foran Unesco's hus, Paris

der renæssancen, har gennem århundreder ført kunst neren bort fra monumentalkunstens hovedvej og ha været årsag til at han har mistet sin fornemmelse fo arkitektonisk proportion og farve. Hans arbejder e blevet forvist til museerne.

Nogle offentlige bygninger der tjener helt andre for mål er tillige museer, som følge af den kunst de rum mer. Det nye UNESCO's hovedkvarter er et eksem pel herpå. Malerier og skulpturer er strøet ud ove det hele, som om de var udlånt fra The Museum o Modern Art. Miro's fritstående murdekoration spær rer for synet af bygningens fod. Afro's lange vægma leri er ikke så langt, at det når til enden af korrido ren, hvori det synes at gå tabt. Picasso's umådelige skødesløse vægmaleri har ingen tilknytning til de rum det udfylder, og i hvert tilfælde kan det ikke se ordentligt på grund af det overfyldte rum. Skulp turerne udenfor af Moore, Calder og Noguchi er alle ude af stand til at holde mål med bygningernes styrke

Det er værd at mindes at Marcel Breuer, en af de arkitekter der er ansvarlige for UNESCO arbejdet

Allan Temko:
Den moderne arkitekturs daggry

cago Auditorium, Bar room 1886–89 *Louis Sullivan*

. HENDRIKSENS EFTF. REPRODUKTIONS-ATELIER

093

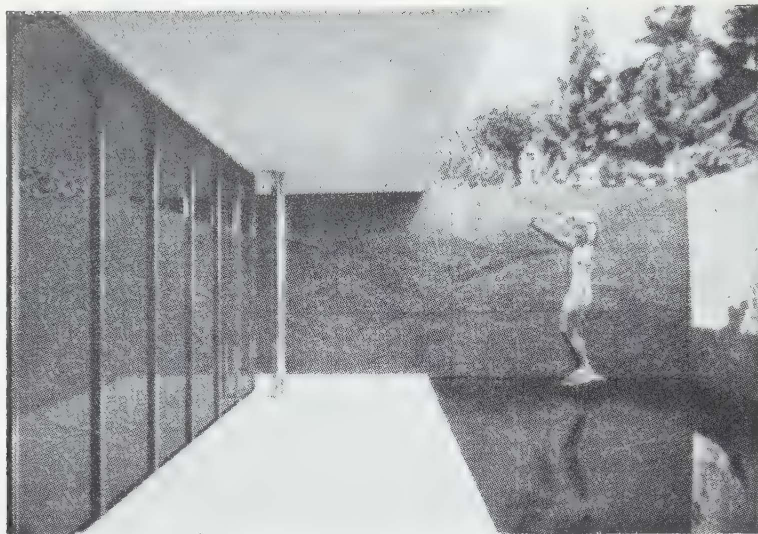

Pablo Picasso: Vægdekoration i foyer'en, Unesco's hus, Paris

virkede i den berømte Bauhausskole i Tyskland i tyverne, da dens direktør Walter Gropius gjorde sig bemærkelsesværdig anstrengelse for, at kunstneren skulle ophøre med at føle sig fremmed overfor moderne arkitektur. Mænd af format som Paul Klee, Vasily Kandinsky og Lyonel Feininger blev indbudt til skolen for at hjælpe med at udvikle en moderne bygningskunst, ,,som lig den menneskelige natur, skulle være altomfattende i sin spændvidde". „Det skulle tilsidst før til", sagde Gropius, „det sammensatte men uadskil lige kunstværk, den store bygning, hvor den gamle skil lelinie mellem monumentale og dekorative elementer ville være forsvundet for stedse."

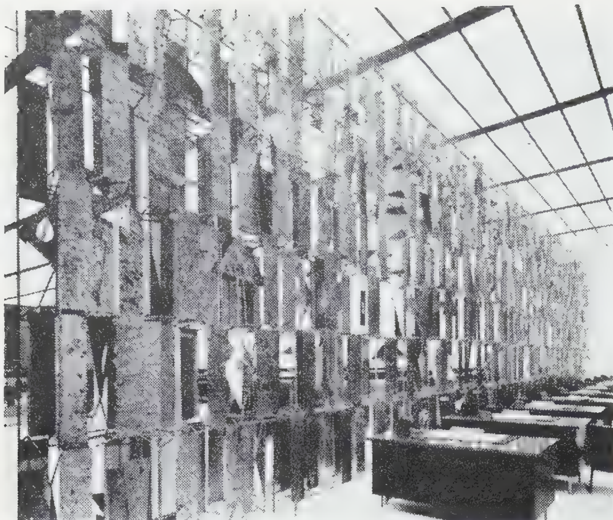
Gropius har i et af sine arbejder, Harvard Univer sity Graduate Center af 1950, ikke brugt denne ind budte kunst på en overbevisende måde, eller blot sær

Mies van der Rohe: Den tyske pavillon på Barcelona udstillingen med skulptur af Georg Kolbe

ligt følsomt. Andre internationalister har – især Mies van der Rohe i sin berømte Barcelona Pavillon fra 1929, været mere behændige. I gårdbassinet til den ikke længere eksisterende bygning, der har haft umådelig indflydelse på moderne arkitektur, havde Mies anbragt en afbalanceret kvindefigur af Georg Kolbe. Statuen var et nok så konventionelt stykke tysk neoklassisisme, men den var det eneste ugeometriske element i kompositionen, og den var opstillet med en så fin fornemmelse for proportioner, at de omgivende flader af marmor og glas må have virket som en flatte
rende baggrund.

En af de vigtigste egenskaber ved Mies' arkitektu
er, at den til forskel fra Wright's og Le Corbusier's
indbyder til heldig imitation. Det store amerikansk
firma Skidmore, Owings & Merrill f. eks., har brug
fritstående skulptur med største dygtighed for at beri
ge de store arealer der er muliggjort ved den modern
teknik, således som kontoret for Manufacturers Trus
Company Fifth Avenue i New York. Denne bygnin

Harry Bertoia: Skærm i Manufacturers Trust Bank, New York. Arkitekter: Skidmore, Owings & Merrill

var tænkt som en stor åben kubus af lyse rum, hvori bankforretninger ville være synlige for alle og enhver. For at opnå denne virkning blev loft og gulv båret af indre konstruktioner, som var trukket tilbage fra façaderne, så glasfaçaderne blev befriet for søjler. Således får bygningen en symbolsk mening, der er ligeså formålstjenlig, som Ronchamp's symbolske udtryk er det for en religiøs helligdom, for den gør andre bankers fæstningsagtige forklædning forældet for bestandig. Fordi interiøret er så vigtigt, står ydermurene uden udsmykning, og øjet nyder ikke at blive distraheret. Set i højde med gaden står en massiv boxhvælving af poleret sort granit med urskive og hjul af rustfri stål – et stykke teknisk skulptur, der giver udtryk fo kens hovedfunktion: at sørge for finansiel sikkerhed. På den høje anden-etage, hvorfra banken ledes, står Harry Bertoia's vældige gyldne skærm bag i rummet, hvor den udvider rummet med monumental styrke.

Allan Temko: Den moderne arkitekturs daggry

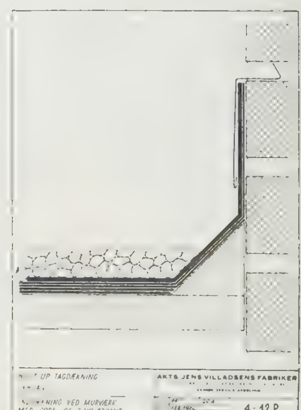
(*Fortsættes side A 1102*)

Gratis tryk af standard inddækninger

– en ny arkitekt-service

Vore standard-inddækninger er blevet modtaget meget velvilligt. Vi har derfor besluttet at fremstille disse i transparente tryk 1 : 1, således at De selv kan kopiere det ønskede antal eksemplarer til hver enkelt byggesag. De er meget velkommen til at rekvirere et eller flere sæt. Vi sender dem gratis, blot De vil ringe eller skrive et par ord til os.

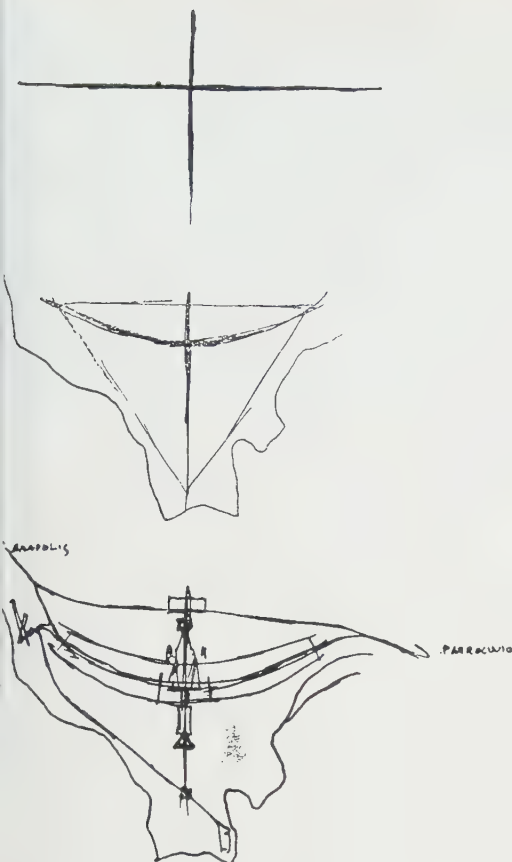

tilkald os under projekteringen

VILLADSEN

AKTS. JENS VILLADSENS FABRIKER. KØBENHAVN-MALMØ-OSLO-HELSINGFORS HOVEDKONTOR: ISLANDS BRYGGE 41 · KBHVN. S · ASTA *2800

Hvordan kom idéen til Brasilia's plan?

Den opstod ganske enkelt ud fra det begyndelsesgrundlag, som enhver benytter, når man vil betegne et nærmere bestemt sted: ved at tegne to streger, der krydser hinanden i rette vinkler som korstegnet. Dette tegn blev så indpasset i topografien og bedst muligt tillempet landskabets naturlige vandingssystem. Den vandrette akse i tegnet måtte bues lidt opad for at passe til den ligesidede trekant, der omgærder det område, som er udset til at bygge byen op på.

Endvidere er det besluttet at gå frem efter gennemgående autostradaprincipper uden vejkrydsninger. Den buede linie, der svarer til den naturlige indfaldsvej, blev udnævnt til hovedgennemkørselsåre med tredelte vejbaner – den hurtigtkørende trafik i midten og lokaltrafiken på de to sidebaner. Langs denne gennemkørselsvej blev byens beboelseskvarterer stort set lokaliseret.

Byen skal ikke alene opfattes som en organisk helhed, der er i stand til at fungere livligt og uden anstrengelser som enhver anden moderne by, dvs. ikke blot som et sted, hvor man kun bor, men som et levende samfund (civitas) med en sand hovedstads dyder og ydre attributter. For at indse dette, må byplanlæggeren være besjælet af en vis højsindet og storslået indstilling til opgaven, idet det må være udfra en sådan grundlæggende indstilling, at hele hans opfattelse af velordnede forhold, duelighed og proportioner skal udspringe og samles i hans byplan. Dette være ingenlunde sagt for at bruge „store ord", men simpelthen som et rent håndgribeligt og bevidst udtryk for sand værdi og betydning. Han skal projektere en by, hvor der kan udføres regulært og dygtigt arbejde, men samtidig også en charmefyldt og livlig by, som i intellektuel henseende fuldt ud er i stand til, ikke alene at være regerings-hovedsæde – nationens administrative centrum – men også til at være nationens kulturcentrum, som kan drage til sig landets intelligens og kulturelle personligheder.

Lucio Costa

BRASILIA

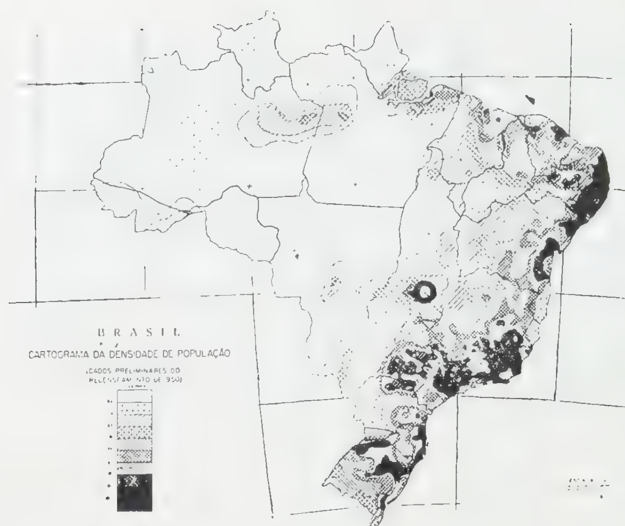
Et af de mest fantastiske bybygningseksperimenter er ved at tage form. Den 21. april 1960 flyttede den brasilianske republiks regering til den nye hovedstad, Brasilia. Det er ikke første gang, man har bygget en hovedstad på bar mark. Washington i U. S. A., Canberra i Australien og Chandigarh i Indien er mere eller mindre vellykkede fortilfælde. Men ingen af dem er blevet til under så vanskelige vilkår. Til gengæld bæres bygningen af Brasilia af en entusiasme, som også er uden sidestykke. Allerede i Brasiliens konstitution af 1890 forudså man bygningen af en ny hovedstad. Der skulle imidlertid gå mange år, førend forudsætningerne var tilstede for opfyldelsen af dette ønske. Da konstitutionen blev fornyet i 1934 indførte man en paragraf, som direkte sigtede på flytningen af regeringssædet til en central plads i landet. Man krev: „Senatet skal uden tøven tage de nødvendige skridt for flytningen af landets hovedstad".

Det blev Brasiliens dynamiske præsident Kubitschek, der efter anden verdenskrig fik sat fart i tingene. Med en enestående foragt for de økonomiske ofre, der var nødvendige for planens gennemførelse, fik han gennemtrumfet alle de nødvendige regeringsbeslutninger.

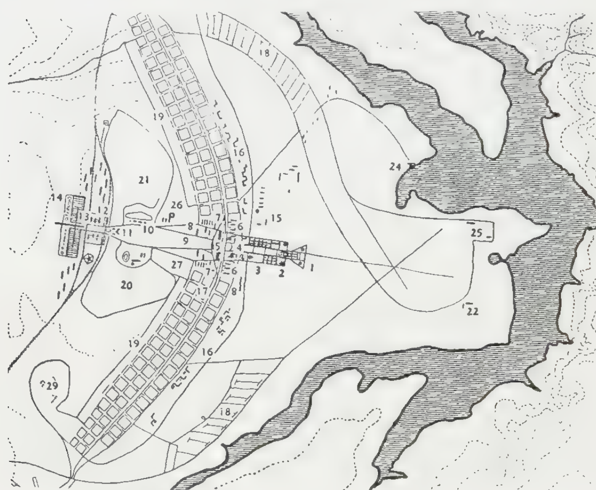
Når det har været muligt at samle nationens interesse om dette fantastiske projekt skyldes det Brasiliens specielle demografiske situation, med en meget høj befolkningskoncentration i kystområderne, medens størstedelen af indlandet er tyndt beboet. Medens civilisationen og den teknisk-økonomiske udvikling i de tidligt koloniserede områder er fuldt på højde med den øvrige civilicerede verdens, lever i det indre af landet indianerstammer, hvis udvikling ikke hæver dem over stenalderens. I disse indianerstammer når individerne deres højeste kulturelle udvikling i 12 års alderen. På det tidspunkt har de lært at jage, fiske og danse, at bygge deres primitive hytter og forme de enkelte kogekar. De kan ikke selv skabe et nyt grundlag for kulturel og materiel udvikling. De meget store rigdomme, som det indre af Brasilien rummer, både i form af uopdyrket jord og af mineralforekomster, evner disse indianerstammer ikke at udnytte.

Brasilien er jordens tredje-største land med en befolkning på 60 milioner indbyggere. Det er som en sovende kæmpe, hvis kræfter ingen tvivler om, men som man ikke har evnet at vække. Den nye hovedstad Brasilias placering i indlandet har først og fremmest til hensigt at vække disse store slumrende områder.

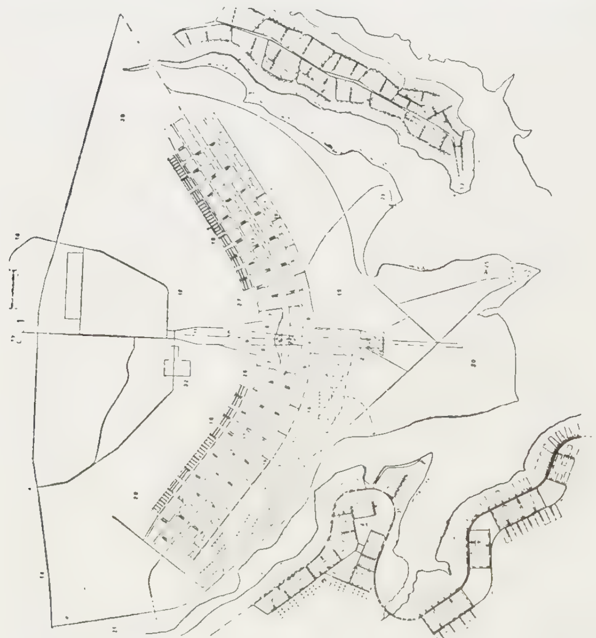
Der findes en gammel plan om at føre en transbrasiliansk vej fra nord til syd gennem det indre af Brasilien, fra havnebyen Belem ved Amazonflodens udmunding i nord til Porto Allegro i syd, en strækning på ca. 30.000 km. Omtrent midt på denne stræk-

Befolkningens fordeling i Brasilien. De mørke områder er tættest beboet. Den nye hovedstad Brasilia ligger indenfor den sorte cirkel

Konkurrenceprojektet. 1–3 er regeringsbygningerne. 25 er præsidentboligen

Den reviderede plan, efter hvilken der nu bygges. Der er bl. a. placeret boligbebyggelse på de to næs, der skyder sig ud i søen

ning i en afstand på ca. 1.000 km fra kysten udpegede man stedet for den nye hovedstad. Området er højland, ca. 1.000 m over havet med et gunstigt klima og midt i et helt uudviklet område. Landet er halvt ørkenagtigt men med gode muligheder for vanding fra en stor flod, der gennemskærer området, således at nyplantninger i forbindelse med byanlæget er mulig. Man anser det også for økonomisk overkommeligt at frugtbargøre landet for dyrkning af de nødvendige landbrugsprodukter til forsyning af byen. Derimod er der ikke i området eller i dets umiddelbare nærhed så rige landbrugsmuligheder eller så store mineralforekomster, at byen har udsigt til at blive et erhvervscenter. Man ønsker, at Brasilia først og fremmest skal være en regeringsby, et center for landets økonomi, hvorfra initiativ kan udgå til dannelsen af erhvervscentrer i Brasiliens indre.

Der er ingen ordentlig vej til byen, og bygningen af nye veje er ikke påbegyndt. Al forbindelse med området må i praksis ske ad luftvejen. Der skal ikke megen fantasi til at forestille sig hvilke enorme kræfter der må mobiliseres for at bygge en ny by fra grunden med alle dens komplicerede anlæg og med krav om at gøre den så tillokkende, at de mange tusinde mennesker, der er beskæftiget i administrationen og den dertil knyttede service frivilligt vil vælge at bo og arbejde i byen. Det er nemlig ikke tanken at tvangsforflytte folk til det nye Brasilia.

I 1956 udskrev man en konkurrence om en plan for den ny hovedstad. Som man ved, blev den vundet af den kendte brasilianske arkitekt og byplanlægger Lucio Costa. I dommerkomitéen sad hans gode ven Oscar Niemeyer og den kendte engelske byplanlægger William Holford. Konkurrenceprojektet og Lucio Costas beskrivelse har været udførligt omtalt i *Arkitektur* nr. 3/1958.

Konkurrenceforslaget var lige så patetisk som den stemning, der førte til konkurrencens udskrivelse. Byen er formet over et stort kors, der er lagt ud på et plateau, der som en halvø skyder sig ud i en stor, kunstig sø. Den øst-vestgående korsarm er byens monumentale hovedakse, den nord-sydgående korsarm er byens mere merkantilt prægede hovedstrøg. I den monumentale akse ligger alle de officielle bygninger. Kulminationen er en stor plads kaldet „De tre magters plads" (den lovgivende, den udøvende og den dømmende). Denne kæmpemæssige plads er placeret i nogen afstand fra byens centrum. Bortset fra en lille lund af kejser-palmer er den uden skygge, ingen mennesker vil til daglig færdes på denne plads, der først og fremmest er beregnet til store politiske demonstrationer og militærparader. Den del af hovedaksen, hvorom man vil samle de kulturelle institutioner, opera, teatre, domkirke osv. vil få en mere menneskelig udformning med overdækkede gader og parkagtige plantninger. Det nord-sydgående strøg vil efter Lucio Costas plan få en fantastisk udformning efter de mest udviklede principper for trafikplanlægning. Gaden vil blive bygget i 2 etager med mulighed for hurtig, gennemgående trafik. Der

:r ingen krydsninger i niveau med andre gader, men nulighed for afkørsel til sekundære parallelgader, ıvorom hoteller, restauranter, butikker osv. er placeet. Denne løsning skulle sikre en helt gnidningsløs rafik selv med den højest tænkelige biltæthed.

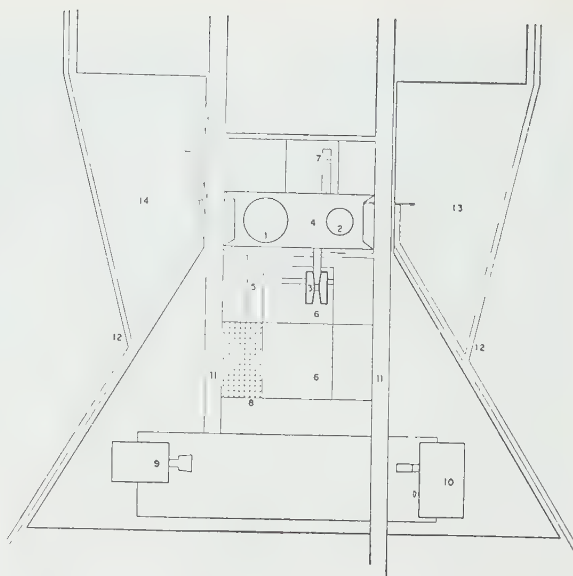
Boligområderne ligger som et bælte af tre rækker torkarréer omkring dette nord-sydgående hovedtrøg. Disse storkarréer vil i nogen grad blive trafikøse. Fra hovedtrafikåren kommer man til dem ad ekundære veje og ender i parkeringspladser i boligmrådernes udkant.

Boligbebyggelsen består i hovedsagen af etagehusılokke. Der findes dog også enkelte rækkehuskvarterer.)a denne bebyggelsesform stiller de mindste krav til naskinelt byggegrej, har man valgt at starte bygninen af boligkvartererne med disse hustyper. Fuldt udygget vil boligkvartererne kunne rumme ca. 100.000 ıdbyggere.

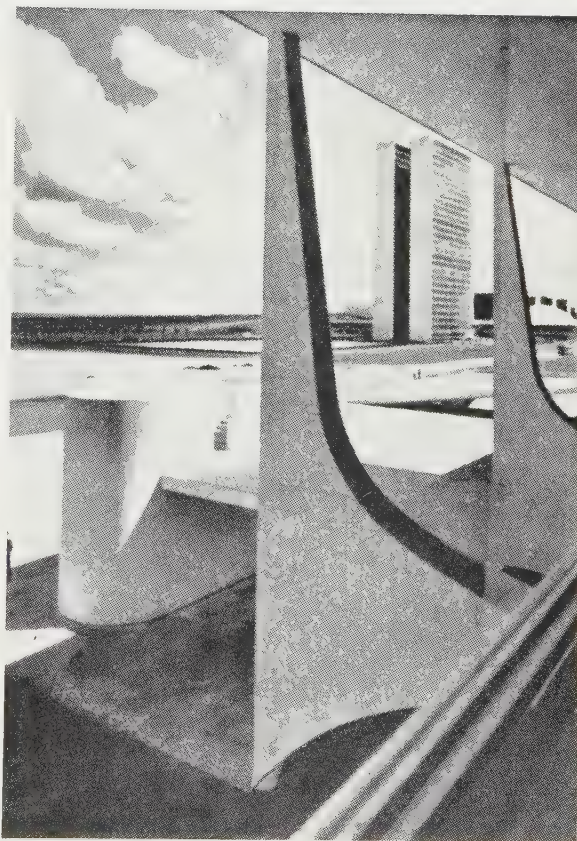
Lucio Costa har tænkt sig, at byen skal være relaivt tæt bebygget, således at den urbane fornemmelse liver stærkest mulig i kontrast til det store, øde and, der omgiver byen. Men man er klar over, at der etop her ligger et af de allerstørste problemer, at ive den hurtigt skabte by en atmosfære, som er ligeå værdifuld, omend en anden end den, man kender ra de gamle byer. Denne byatmosfære opstår som n dialog mellem det af bybyggerne skabte og det f befolkningen tilførte. Man er klar over, at der må isponeres med en mulighed for ændring af visse etaljer i planen i overensstemmelse med de nye lealer, der vil være gældende efterhånden som byen dbygges. Man er også opmærksom på, at en begrænsing af byens indbyggertal til 100.000 næppe vil ære mulig. Man har derfor allerede ændret planen, den kan rumme 500.000 indbyggere. Hvordan ıan skal kunne udvide byens plan yderligere til eks. 1.000.000 indbyggere uden at øve vold på ens hovedidé, er et af de store problemer man diskurer for øjeblikket. Det bliver antageligt ved hjælp satellit-byer.

De første bygninger, der er blevet rejst i Brasilia, præsidentens bolig og palads og regeringsbygninerne. De er tegnet af Oscar Niemeyer, hvis arkitekrideal indtil videre er blevet Brasilias signatur. en mange andre arkitekter har fået opgaver, f. eks. d bygningen af et stort bankcenter og ved udformngen af boligbebyggelsen. Endnu flere arkitekter vil terhånden blive knyttet til arbejdet. En afvekslende kitektur skulle dermed være sikret, selvom det er Corbusier-idealerne, der dominerer.

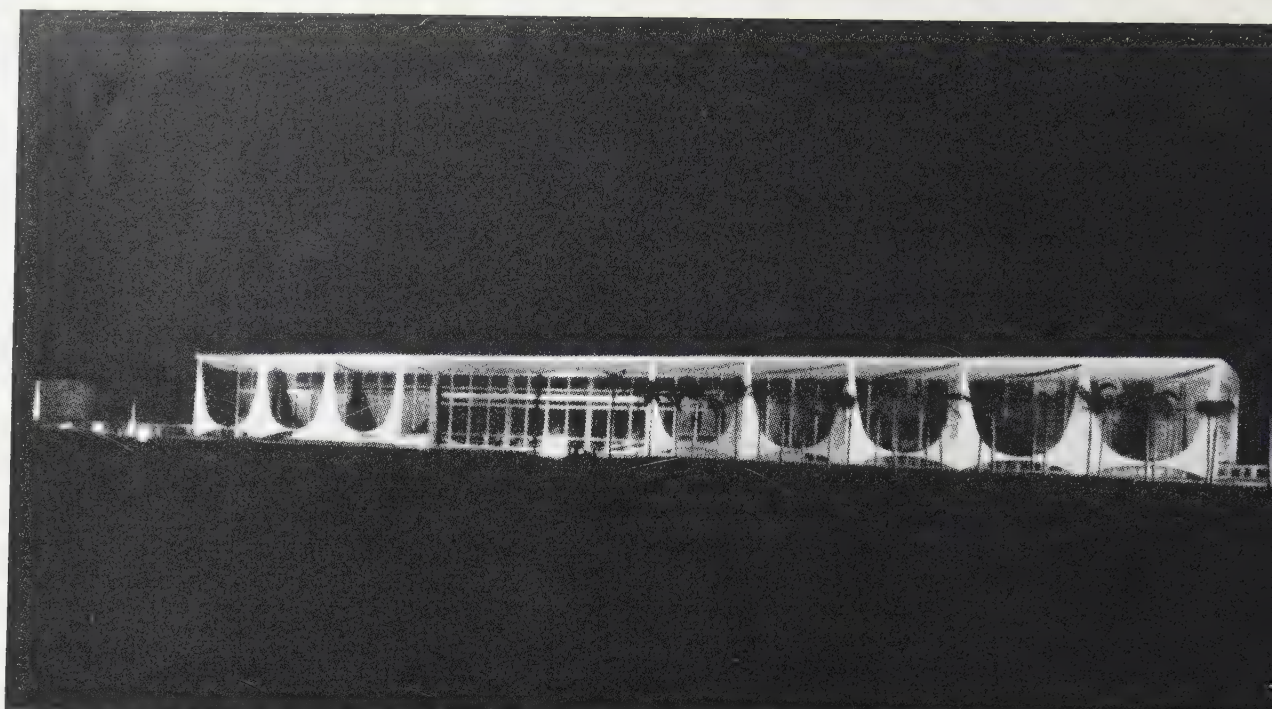
Bedst kendt af de allerede opførte bygninger er æsidentens bolig og palads. Det dekorative element Oscar Niemeyers arkitektur har har fået en tilstræbt minans. Den egentlige bygningskrop er i begge ælde en let betonskeletbygning med ydervægge af s. Det hele er dækket af et tag med et vældigt hæng understøttet af marmorsøjler, der er udformet n store dekorative elementer i hvidt marmor. Men n arkitektoniske kulmination er kongresbygningen, står som et symbol på Brasiliens demokrati.

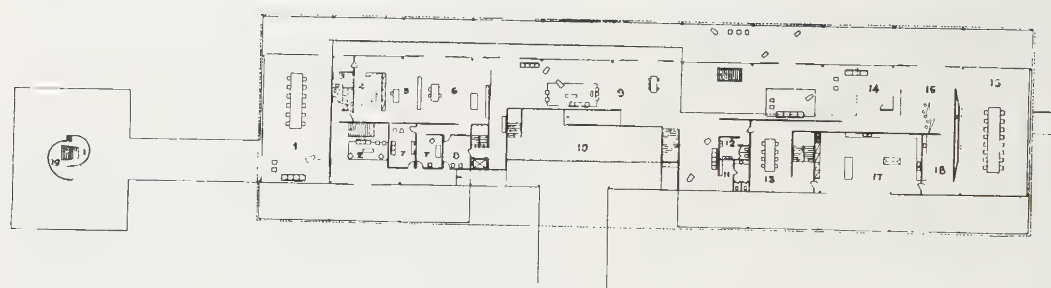

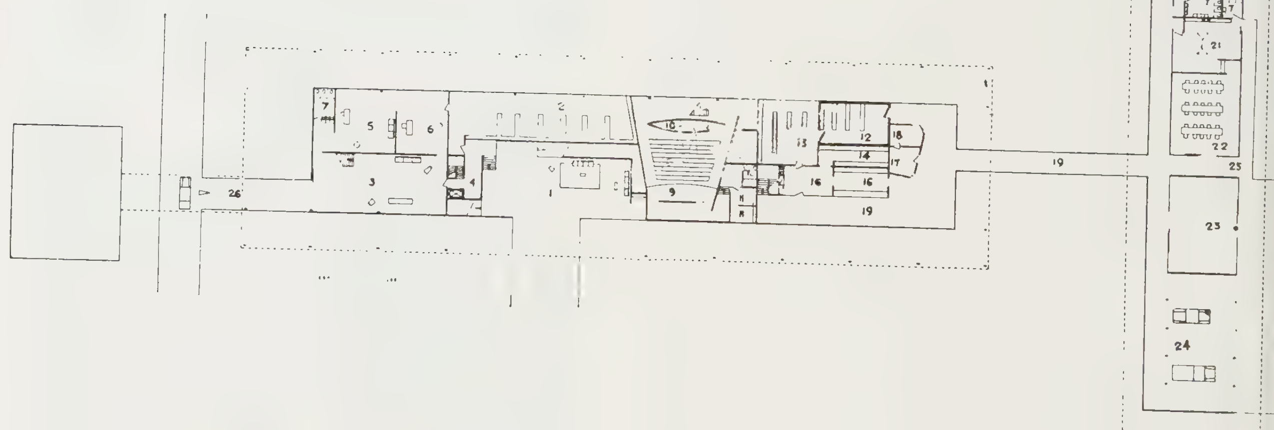
De tre magters plads. 1: Repræsentanternes hus. 2: Senatet. 3: Administrationsbygning. 4: Platform. 5: Parkering. 6: Bassin. 7: Rampe. 8: Palmelund. 9: Højesteret. 10: Plateau-paladset. 11: Hovedtilkørsel. 12: Servicetilkørsel. 13: Parkering for kongresmedlemmer. 14: Parkering for publikum. Der er endvidere planer om at bygge et museum. Pladsen ligger til daglig øde hen. Den er beregnet til militærparader og politiske demonstrationer

De tre magters plads set fra Plateau-paladset, præsidentens hovedsæde. Den ovale bygning er en balkon for præsidenten og hans følge ved officielle lejligheder. Højhuset i baggrunden er regeringskontorerne

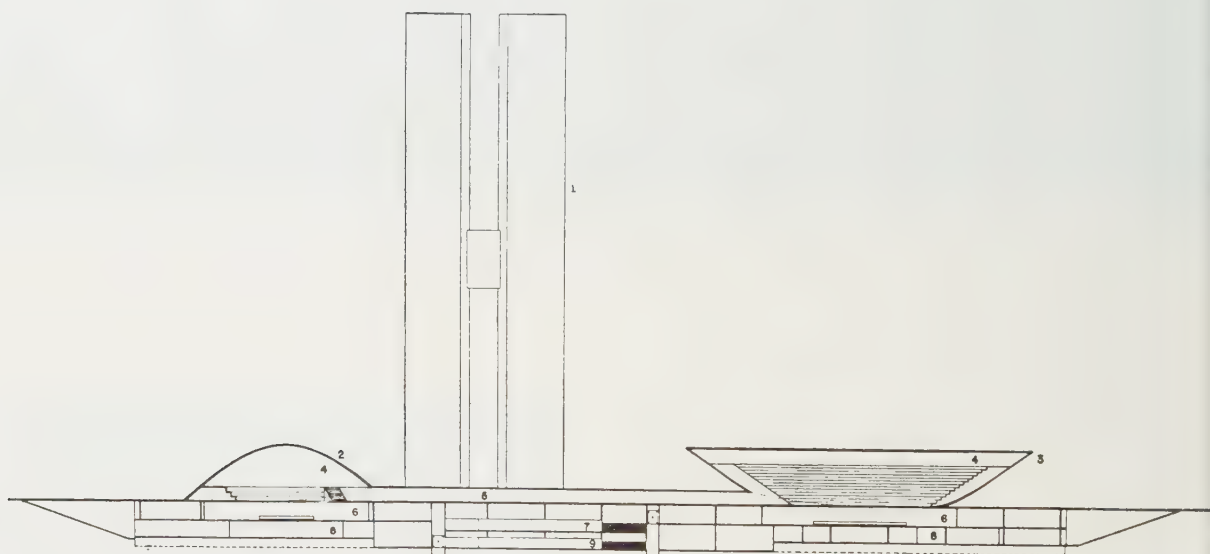
Præsidentpaladset
Hovedetage. 1: Ministerens møderum. 2: Venteværelse. 3: Toiletter. 4: Sekretær. 5: Præsidentens kontor. 6: Bibliotek. 7: Kontorer. 8–10: Vente- og opholdsrum. 13: Spiserum. 14: Musikværelse. 15: Bar. 16: Spisesal. 17, 18: Køkken. 19: Kapel.
Underetagen. 1: Hall. 2: Garderobe. 3: Privat hall. 4: Privat indgang. 5: Venteværelse. 6: Vagt. 7: Toiletter. 8–11: Biograf med scene. 12–15: Køkken. 16–19: Service-rum. 20: Soveværelser. 22: Cafeteria for ansatte

Præsidentpaladset, tegnet af Oscar Niemeyer, var en af de første bygninger, der blev opført i Brasilia. De kunstfærdigt formede søjler er af hvidt marmor. Gulvet i kolonnaden er af poleret, sort marmor. I den lave overetage ligger præsidentfamiliens private rum

æsidentpaladsets kapel er formet som en spiral, udvendigt beklædt med idt marmor, indvendigt forgyldt

Regeringsbygningerne
Højhuset, der er Brasiliens højest beliggende, er opført som en stålkonstruktion med betongavle. 1: Administrationen. 2: Senatet. 3: Repræsentanternes hus. 4: Tilhørerpladser. 5: Gange. 6: Plenarforsamlingerne. 7: Hall for publikum. 8: Service-arealer. 9: Hall for senatorer og repræsentanter

De store klare geometriske former, senatssalens ıppel, plenarforsamlingens skålformede bygning og lministrationsbygningens vældige dobbeltsøjle, står m en kæmpeskulptur i det flade landskab. Ingen al være i tvivl om, at her møder man landets hoved-ad. Monumentaliteten har været Oscar Niemeyers overskyggende motiv. Overdækningen af den skål-rmede bygning har været et næsten uløseligt teknisk oblem. Ministerialbygningerne er formet og pro-rtioneret alene under hensyn til deres virkning i billede og landskab. Man ved f. eks. endnu ikke or mange mennesker, der skal arbejde i administra-nsbygningen.

Ethvert skridt i planlægningen og bygningen af Brasilia er blevet taget efter tekniske og økonomiske overvejelser, men man er aldrig veget tilbage for at vælge den løsning, som udfra kravet om skønhed og kunstnerisk styrke har været anset for den bedste. Man står i virkeligheden her overfor et eksperiment, der viser hvorledes en ung nation sætter de irrationelle værdier lige så højt som de rationelle. I konkurrencen om international prestige anser Brasilien de kulturelle værdier for lige så betydningsfulde som økonomisk og militærpolitisk magt. Ihvertfald påstår man, at bygningen af Brasilia vil forhindre landet i større investeringer på andre områder i de første 10 år. Hvilke andre nationer vover det i raket-kapløbenes tidsalder?

Overflodens æstetik - et dilemma for de amerikanske arkitekter

Af David Medd

Mary Crowley og David Medd, det engelske arkitektpar, der for nogle år siden var knyttet til SBI som skolespecialister har været på studierejse i U.S.A. David Medd har i den engelske arkitektforening A.A. fortalt om rejsen, og Arkitekten redaktion har fået lov at låne manuskriptet og et udvalg af deres fotografier.

Lad mig med det samme sige, at formålet med vort besøg i U.S.A. ikke var at studere arkitektur, endsige at gennemføre vort studiebesøg med arkitekters hjælp. På den anden side kunne det selvsagt ikke undgås, at vi i vore undersøgelser af voksende problemer inden for amerikanske undervisnings- og uddannelses-systemer i høj grad kom i berøring med arkitekters syn på disse problemer.

Når jeg derfor i det følgende i udstrakt grad kommer ind på omtale af skoler og undervisning, skyldes det, at det egentlige formål med vor rejse som sagt kun var at studere amerikanske uddannelses-problemer, og da de var stærkt forskellige fra stat til stat, måtte vore undersøgelser og dermed vor rundrejse uvægerligt blive meget omfattende for at vi kunne indsamle det mest fyldestgørende materiale om emnet.

Vi har følgelig gennemkrydset bjergegne, ørkener, skove, sletter og sumpegne – fra de mest fattige og primitive indiansk- og spansktalende smålandsbysamfund til egne og storbyer i overvældende velstand og med overflod af materielle goder – og jeg kunne berette om amerikanske undervisnings-problemer eller uddannelses-systemer af næsten enhver tænkelig art eller i lige så høj grad om det rent ud fantastiske og afvekslende sceneri i det amerikanske landskabsbillede.

Jeg skal i stedet forsøge på at give en fremstilling af vor opfattelse af amerikansk arkitektur idag – vel vidende, at adskillige af mine læsere sandsynligvis ved langt mere om dette emne end jeg.

At lede efter god, moderne arkitektur i U.S.A. idag er omtrent som at lede efter den berømte nål i høstakken – simpelthen fordi der findes så umådelig mange andre ting, der vil bortlede opmærksomheden. Hvor længe vil f. eks. naturen endnu være den fremherskende faktor, når man hører, at Californiens befolkning vil være fordoblet i 1980, eller at U.S.A.s befolkning som helhed vil være fordoblet i år 2000 – endsige, at „dobbelt så mange mennesker vil få en halv gang mere fritid med den dobbelte indtægt af, hvad de har idag."

Der ligger derfor uden tvivl en dyb sandhed i den amerikanske udtalelse om, at „det mest værdifulde vil efterhånden blive de steder, som kan bevares så uberørte, som de var det fra naturens hånd."

Overflod, uddannelse og det amerikanske samfund

Det er en almindelig opfattelse, at det amerikanske samfund i vid udstrækning lever i overflod. Imidlertid behøver som bekendt overflod af naturlige resourcer ingenlunde at betyde det samme som social velstand, idet dette begreb hænger nøje sammen med en nation produktions- og fordelingssystemer. Imidlertid er de i løbet af de sidste fem århundreder lykkedes gene ration efter generation af amerikanere at tilkæmpe si en betydelig magt og velstand på grundlag af d forekommende naturlige reserver – til trods for de hyppigt forekommende tendens til at forøde og lad tingene gå til spilde. Amerikansk velstand er derfo ikke alene et spørgsmål om held, selv om man – nå man rejser gennem landet – kunne føle sig fristet ti at betegne den amerikanske befolkning som særlig begunstiget fra naturens hånd.

Det 19. århundrede bragte en enorm økonomisk udvikling med sig – ikke alene som følge af de nær mest ubegrænsede muligheder, som blev dristigt o dygtigt udnyttet individuelt, men også som følge a standarden hos den del af den brede befolkning som har nydt godt af de givne muligheder for at uddanne og dygtiggøre sig. Amerikanernes praktiske syn på tingene skabte for ca. 100 år siden en ganske særlig art undervisnings-anstalter – colleges – i næsten hver eneste stat, hvor der f. eks. blev undervist i landbrugsmæssige og tekniske fag og hvor der kunne tage eksamen i vidt forskellige fagområder fra husdyrbrug og forstvæsen til arkitektur – alle af samme „akademiske standard".

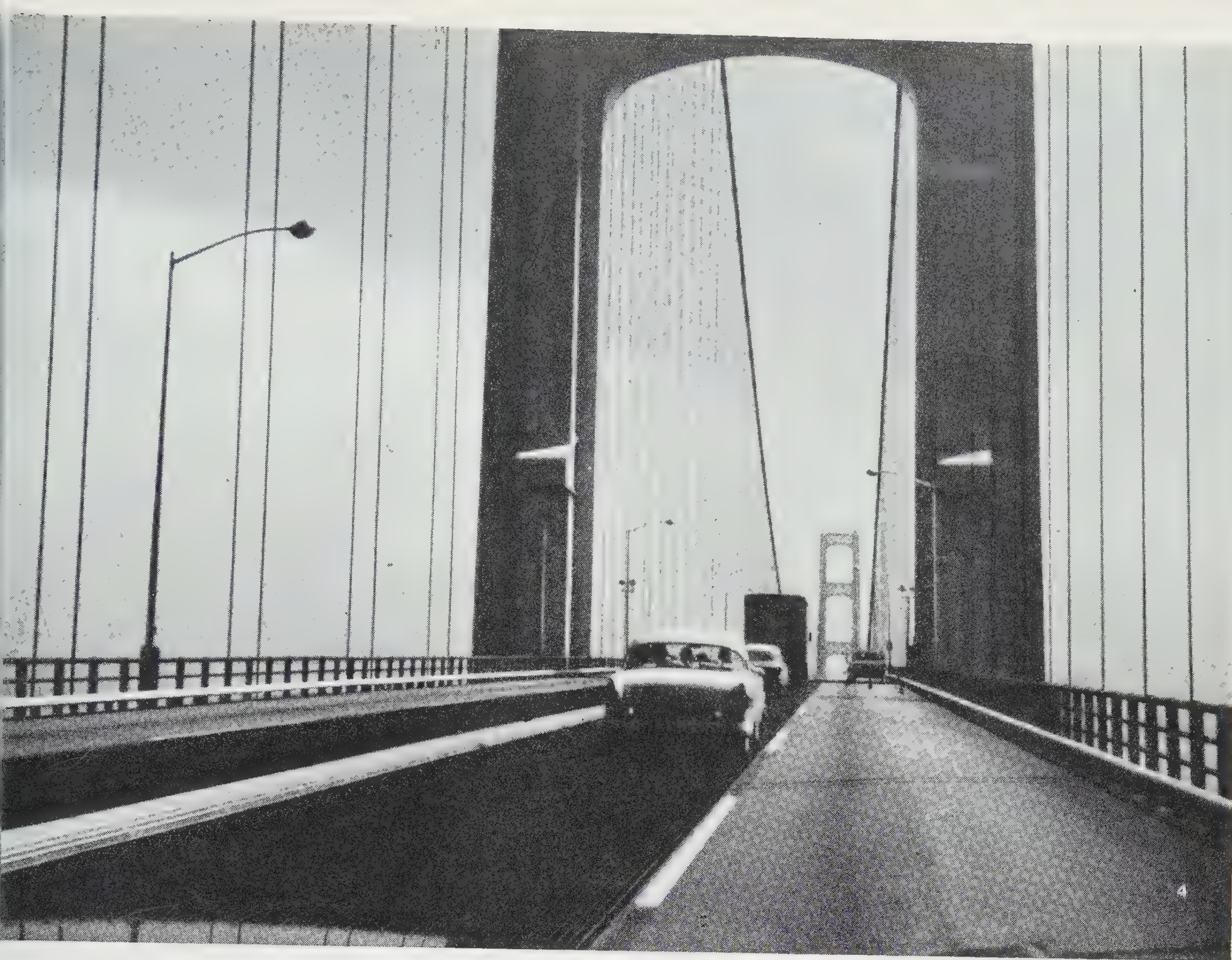
Den praktiske værdi heraf var indlysende, og den har haft varig virkning på samtlige grader af amerikansk undervisning og dermed på den daglige tilværelse i U.S.A. Mange af de ellers så mærkbare ske mellem håndværksmæssigt og akademisk arbejde e elimineret, og denne fornemmelse af ligestillethed konkurrencen og over for foreliggende mulighede har virket stærkt tiltrækkende på emigranter fra andr lande.

Jo længere vest på man kommer, desto tydeliger mærkes den ensartede status for alt regulært arbejde Det giver en tiltalende fornemmelse af at bevæge si blandt ligemænd. Det amerikanske uddannelses princip bliver på denne måde symbol på ligeberet tigelse og på midlet til at opnå den, og enhver form for hæderligt arbejde, hvor uanseligt det end er, vi kun kunne aftvinge gensidig respekt.

På byggepladserne har den amerikanske arbejder f. eks. ikke sat noget til af sin værdighed, selv om ren håndværkermæssig dygtighed ikke mere indtage samme plads som i tidligere tider. I U.S.A. udspringe

1. *Montezuma Castle, Verde Valley, Arizona:*
Et fem-etages bygværk med 20 rum, udhugget i en kalkstens-klippe i e frugtbar dalsænkning og benyttet som bolig af Pueblo-indianere i begyn delsen af det 13. århundrede

en respekt, en mand tidligere havde krav på i kraft f sin håndværksmæssige kunnen, nu af hans mentale tandard i almindelighed i et industrialiseret, demoratisk samfund.

Det har jo altid været hævdet, at overflod af livsoder resulterer i et klasseløst samfund. For amerianerne står det klasseløse samfund som et ideal af or moralsk magt, som vil give ham en fornemmelse f tryghed og optimisme. Der findes imidlertid en ndog særdeles tydelig klasseforskel i U.S.A. – idet amfundsklassernes hieraki her blot skal betragtes som e enkelte trin opad på samfundsstigen, og ikke som n række sociale båse, hvor man er anbragt mere ller mindre permanent. Amerikanernes stræben efter succes går forud for det, vi normalt forstår ved lykke, og deres fremgang i så henseende udmåles i forhold til, hvad de har nået fra det øjeblik, de betrådte deres løbebane. „Din indtægt idag tæller mere end opsamlet rigdom.“ Og baggrunden for det hele er konkurrencen. „Konkurrencen er din drivfjeder fra vugge til grav“ – og arkitekterne lever sammen med alle andre en tilværelse fuld af konkurrence, rivalisering og dermed frygten for at fejle. Man kunne føle sig fristet til at sige, at lige så vel som en folkevalgt regering står som udtryk for demokratiet, som kirken står for religionen og skolen for uddannelsen, således står reklamen som udtryk for et overskud af livsgoder. Under knappe økonomiske kår kan reklamen næppe eksistere, men den bliver en direkte betingelse, når producenternes begrænsning ikke ligger i det produktive omfang men i deres afsætningsmuligheder.

Desværre omfatter reklamen også arkitekturen og byggevirksomheden, og mange bygværkers uægte kvalitet og iøjefaldende mangler er resultatet af den reklamemæssige indflydelse på bekostning af den arkitektoniske værdi.

Williamsburg, Virginia:
n britiske hovedstad, kulturelt og socialt midtpunkt for kolonien fra 99–1780, fremtræder faktisk den dag i dag, som da englænderne måtte lade den. Det er et godt eksempel på, hvorledes varieret udformning og hed kan forenes ved anvendelsen af et begrænset byggemateriale- og veregister

Ranchos de Taos, New Mexico:
ke, opført af missionærer fra Mexico i 1816 for at omvende indianerne katolicismen. Opført i soltørrede mursten og med en dygtig udnyttelse lys og udsmykning er kirker af denne art et højst originalt bidrag til kelig arkitektur

The Mackinac Strait Bridge, Michigan:
ne bro, som blev fuldført i 1958, krydser over fem miles vand og har dens længste hængespænd. Lake Michigan ligger til højre og Lake ron til venstre i billedet.

Vejen mod uansvarlig formgivning

For at tilkæmpe sig og bevare sin position må arkitekten gennemleve sin tilværelse i denne frygt for konkurrence og reklame med det resultat, at han går på kompromis med følt og ægte formgivning. Hertil

kommer så de usandsynlig store mængder af nye materialer, som den moderne teknik frembringer og som sideløbende salgsbestræbelser og -fristelser presser frem. Alt dette i forening kan meget vel føre til en uansvarlig formgivning.

Spørgsmålet er, om nutidens mange teknisk kunstnerisk frembringelser må forlede arkitekterne til at tage sig friheder over for deres ansvar som formgivere. Jeg tror, at når arkitekterne i for høj grad giver fantasien frie tøjler – i mange tilfælde af prestigehensyn – bliver resultatet kun, at ingeniørerne klager over misbrug af teknologien, bygherrerne over omkostningerne og brugerne over brugsværdien. – Hvad mener man f. eks. om ideen med at udforme de bærende betonsøjler i Greely Memorial Laboratory, der hører under Yale School of Forestry, som træer. Dette forsøg på arkitektonisk forherligelse, udtrykt i præfabrikeret beton, når ikke længere end til den ydre skal, idet der åbenbart intet er blevet tilovers, hverken af tanker eller penge, til bygningernes indre – hvad de nøgne betonflader, de mange gangarealer og de uinspirerede belysningsarrangementer vidner om.

Eller tag Wellesley Art Center, hvor interiøret er fortvivlende konventionelt udformet, medens det ydre fuldstændig lægger beslag på al opmærksomheden.

Bygningerne er landskabeligt set uhyre velbeliggende og er strålende udformede, og forklaringen siges alene at være den enkle, at Rudolph lavede den væsentligste del af sine skitseprojekter og i det hele taget sit formgivningsarbejde liggende fladt på maven i det naturskønne landskab. Som De måske ved har bygværket i dette tilfælde et neo-gotisk tilsnit med ubegrænset brug af moderne teknik – under hensyn til de ubegrænsede dybder i Mrs. Jowett's pengepung.

Er det endvidere arkitektonisk forsvarligt, nar man lader samtlige façader på High School i Sarasota, Florida, forbinde med blidt svungne guirlander – i beton – for den arkitektoniske helheds skyld? Det føltes næsten som lidt af en triumf, da Rudolph senere erkendte, at formgivningen måske havde været bedre såfremt den arkitektoniske helhed var søgt opnået på mindre bekostning af selve skolens idé.

Forstanderen for The Yale Honkey Ring – et imponerende bygværk – fortalte, at hans hjerte svulmede af stolthed over udformningen trods omkostningerne ved byggeriet, men ikke desto mindre havde han forlangt, at Saarinen skulle ansætte en forretningsfører ved opførelsen af de to kollegier, som han nu skulle udføre for Yale.

Det kan efter min mening kun være en ulykke for den arkitektoniske profession, når den velbeslåede bygherre har den opfattelse, at det er luksus at benytte arkitekt, at al skønhed skal være dyr og at prisen herfor ikke er til at forudse. Jeg tænker i denne forbindelse på Ed. Stone's udtalelse på A.I.A.s årlige møde i New Orleans i 1959: „I dette fremskridtets og velstandens århundrede kan vi tillade os alt – undtagen skønhed.“ Selvfølgelig er der principielt intet forkert ved et bekosteligt byggeri – langt fra – i al fald ikke sålænge, der ikke bag det hele spores en tendens hos arkitekten til at påtvinge den velbeslåede bygherre en opfattelse, som er afvigende fra den rent samfundsmæssige og som hovedsagelig lægger vægt på det ydre indtryk. Sålænge den arkitektoniske profession forbliver i defensiven og ser det som sin opgave at forsvare individuel formgivning mod den maskinelle upersonlighed må teknikkens og formgivningens veje være afvigende.

Adskillige byggeriers karakter er på forhånd bestemt af elementer og anden prefabrikeret udrustning for hvis konstruktion og udformning arkitekterne intet ansvar kan have. I 1958 bestod ét ud af hver tolv hjem, som amerikanere indrettede sig, af såkaldte „mobile byggerier“. Hvad kan arkitekter stille op over for konstruktører af sådanne „bygværker“ på hver ca. 60 m^2, formgivet i populære stilarter (colonial, fransk provinsiel, moderne dansk) – eller byggeenheder på hver 20×3 m, åbne i den ene eller i begge ender, således at de kan kombineres til større bygværker – f. eks. skoler!

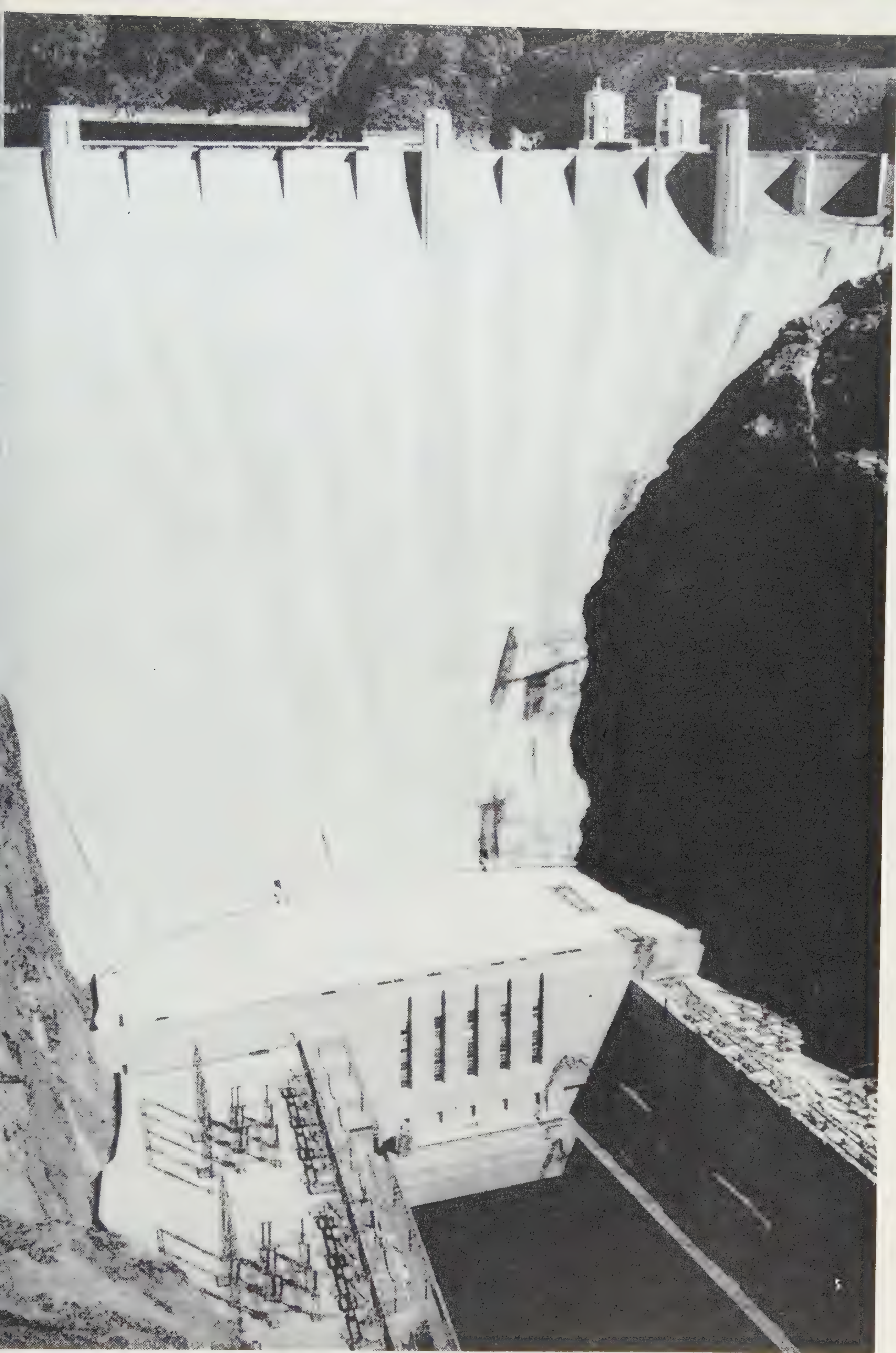
Gamle og nye discipliner

Den disciplin i tidligere tids byggeri, som var fremtvunget af begrænsningen i byggematerialer, de begrænsede midler, klimaet og formålet – for ikke at tale om den genoplivede byggestil, som var karakteristisk for byggeriet i det 18. og i det tidlige 19. århundrede i den østlige del af U.S.A. fra Maine til Florida – er nu helt forsvundet. På samme måde er det gået den spanske påvirkning fra Louisiana til Californien, hvor de mange frimenighedskirker i New Mexico stod som strålende eksempler på en udformning, udsprunget af rituelle, klimatiske og af materialemæssige hensyn – så vidt forskellige fra den pretentiøse karakter, som mangt et moderne kirkebyggeri senere har fået.

Mr. Wright's revolutionerende ideer og hans enestående materiale-teknik blev beklageligvis indledningen til en række enestående hæslige resultater og landet blev fyldt med forlystelsesparker og bil-kirkegårde (idiots-delight and automobil graveyards). Amerikanske arkitekter fremturer med en fart og på en måde som køretøjer, hvor styretøj og bremser svigter. Jo større det virkefelt er, de har udvalgt sig, desto mere holdningsløse bliver deres frembringelser.

Det kan derfor ikke undre, at Mies van der Rohe's jernhårde disciplin aftvang stor respekt blandt så mange uægte og prangende bygværker. Seagram's majestætiske isolation og dette stumme mesterværks æstetiske fremtræden hæver det over enhver sammenligning med alle øvrige bygværker af Mies, som vi havde lejlighed til at se. Den kendsgerning, at bygværkets planløsning er utilfredsstillende, er forholdsvis

5. *The Hoover Dam, Arizona/Nevada:*
Opførelsen af denne dæmning, der blev indviet i 1936, tog 14 år. Ved dens hjælp er Colorado River blevet forvandlet fra en stadig trusel til en national kraft- og hjælpekilde. Den 726 fod høje dæmning har skabt en kunstig sø med en kystlinie på 550 miles, med fuld kontrol over vandstanden, kunstige vandingsmuligheder over udstrakte områder i Arizona, Californien og Mexico og elkraft til de sydvestlige områder mod Pacifickysten inklusive Los Angeles

uvæsentlig ved et bygværk af denne art, og Mies' succes udspringer af, at han simpelthen ignorerer de problemer, som andre har sat alt for meget ind på at ville løse. Jeg tror ikke, at hans akademiske forhold til planløsningen ville have nogen chancer for at løse I.I.T.s problemer – endsige problemerne i slumkvartererne i Chicago's sydlige del. Hvor velkommen end Mies' „modgift" så er, må hans arbejder betegnes som ufærdige, fordi de i for høj grad lægger vægt på det ydre indtryk. Hans ubøjelige krav til æstetik på bekostning af så mange andre praktiske, almene fordringer nedsætter efter min mening i væsentlig grad hans ry.

Har industrialiseringen skylden?

Den rent stilistiske afstand, der er mellem steril geometri og automobilernes vulgaritet, er et godt udtryk for den krise, som amerikansk formgivning gennemlever. Det er to æstetiske modsætningsforhold – på den ene side den aristokratisk manifesterede velstand og på den anden side opkomlingenes prangende stillen-til-skue af rigdom. Mellem disse to yderpunkter vader det amerikanske publikum rundt – mellem antikke glasting, taschistiske malerier, lysekroner af gamle vognhjul, formstøbte plastic-stole, danske borde, italienske sko, japanske vægtæpper, afrikansk skulptur, elektrisk køkkengrej og udendørs-grill.

Amerikansk formgivning er blevet holdningsløs, fordi Amerika er et rigt land. Den indre sammenhæng mangler, fordi begreberne rum og tid ingen begrænsninger har mere og mennesket er stillet over for mere, end det kan fatte. Amerika lider kort sagt under den frie viljes anarki.

Store kunstneriske strømninger er kendt fra fortidens rige kulturcentre, men social velstand er ingen garant for stor kunst, hvad man let kan overbevise sig om ved at sammenligne det 5. århundrede f. Kr. i Grækenland og det 15. århundrede i Florence med det 20. århundrede i Detroit.

Hvor ligger forklaringen på det vildspor, vi idag er kommet ind på?

Industrialiseringen har berøvet menigmand hans førstehånds-kendskab til, hvorledes tingene laves, hvorledes de fungerer – og dermed hans evne til at afgøre tingenes praktiske og æstetiske værdi. Borgerne bliver ignorante forbrugere, og formgivere og fabrikanter bliver isolerede specialister. Borte er den æstetiske standard, som udsprang af hine tiders håndværk, hvor bruger og fremstiller mødtes ansigt til ansigt og hvor fremstilleren var den tids formgiver. Når brugeren lever sig ind i håndværkerens problemer, og når håndværkeren kender sit værktøjs begrænsning og potentiel samtidig med, at han kender og deler brugerens æstetiske standard, vil kvalitativ forringelse og uansvarlighed næppe nogensinde kunne forekomme. Industrialiseringen har totalt ændret for ikke at sige helt umuliggjort dette forhold. Håndværkeren er blevet simpel konstruktør, og brugeren kan kun godtage eller forkaste, da hans afgørelser ikke er baseret på kendskab, men kun på reklamens kommercielle pres – og jo mindre producenten på sin side kender til den teknologiske side af sagen, desto mere vil hans produkter blive udslag af herskende mode.

Man fristes til at spørge, om relativ knaphed i virkeligheden ikke er det middel, der kan stimulere ansvarsfølelsen ved fremstillingen – f. eks. kan jo nævnes den strålende brug af armeret beton i Italien, Brasilien og Mexico, hvor træ og stål er en mangelvare. Den dygtige udnyttelse af stål i Italien til industrielle produkter og til automobiler er et godt sammenligningsgrundlag for de rullende uhyrligheder på omkring 2 tons, som bilindustrien udspyr i Amerika, hvor stål og benzin er billig.

Ved mere end én lejlighed traf vi planlæggere og arkitekter, som efter deres Europa-rejse udtalte, at L.C.C.s (London County Counsil's) boligbygningsprogram var det, der havde gjort størst indtryk, og at det administrative, planlæggende og tekniske arbejde i forbindelse med vort skoleprogram er misundt i U.S.A. – selv af folk fra Texas, som var med herovre.

Uddannelsen

Ed. Yeomans, som betragtes som pioner inden for amerikansk skolevæsen, udtalte så tidligt som i 1921: „Hvis Amerika kan overleve denne civilisation og genoplive tilstrækkeligt af sin uimponerede indstilling fra gamle dage til at hindre, at det rådner op i strålerne fra den kommercielle umådeholdenheds sol, så skyldes det kun, at børnene på en eller anden måde kan undgå at blive inficeret."

Vi fandt ganske vist børn og ungdom, som endnu ikke var inficeret, i skolerne i Arizonas fjerntliggende bjergegne og højt oppe i Rocky Mountains, men ellers syntes infektionen at have spredt sig overalt. Et led i hele denne proces er f. eks. bestræbelserne for at „civilisere" den indianske befolkning. For indianerne har der aldrig eksisteret noget skel mellem liv og kunst. Uden bevidst stræben efter skønhed har de fremstillet deres klæder, husgeråd, redskaber og boliger – for nu at blive sendt til industrielle „kunstværksteder" i moderne højskoler for at skære fingrene på de mange maskiner – eller for nu at måtte købe fødevarer på dåser med f. eks. følgende prangende etiket: „This is the mix that stopped mother backing."

Eller hvilken form for indstilling tyder følgende replikskifte på, som vi selv oplevede på en højskole? En ung mand spurgte lærerinden: „Miss Tudor, se

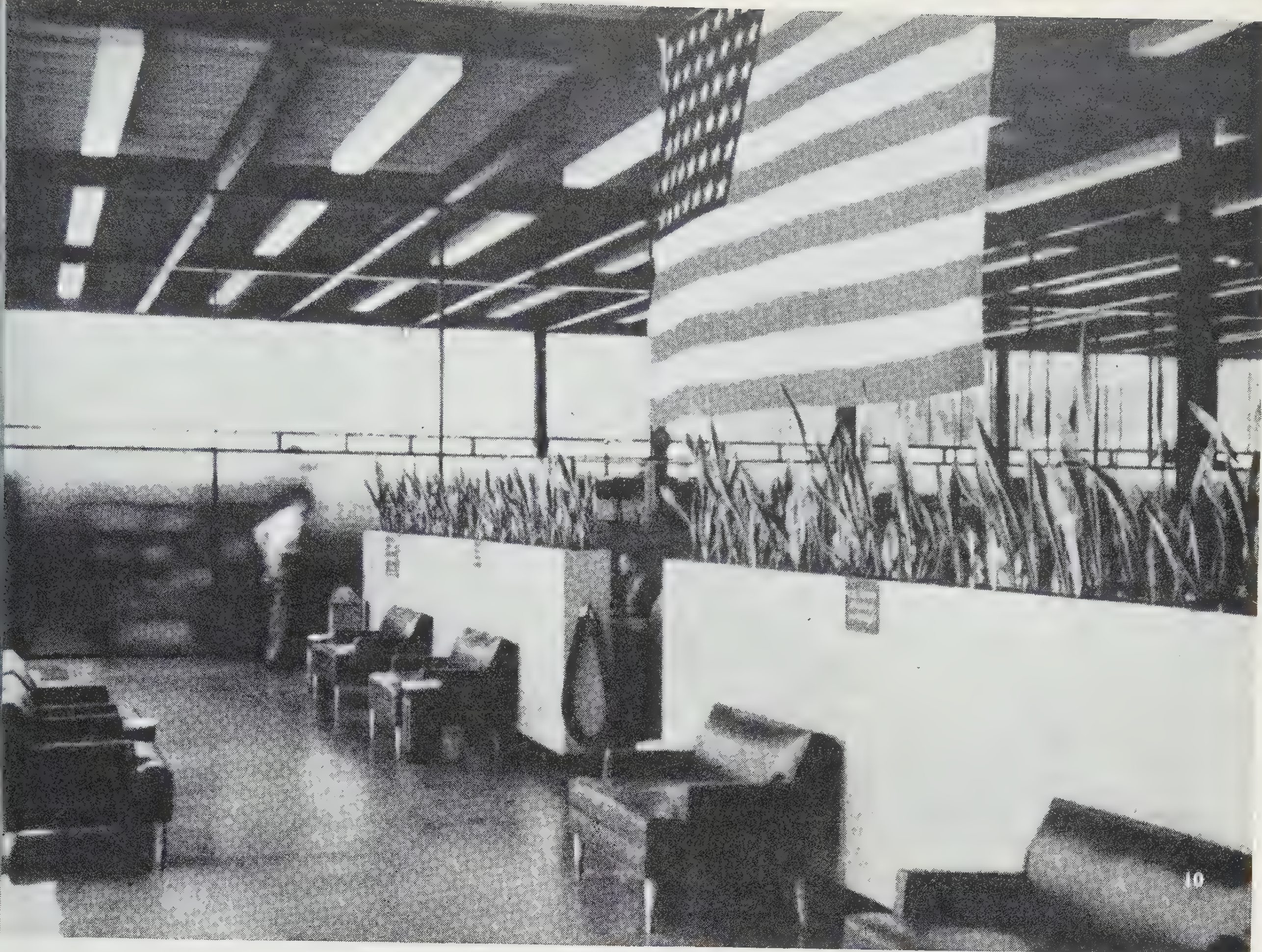
6. *Glendale, Arizona:*
Overrisling af salatmarker, hvor der tidligere var gold ørken. Meksikanske gartnere høster her i højsæsonen 267.000 salathoveder pr. dag på disse arealer, hver på 50 acres

7. *Vassar College, Poughkeepsie, New York:*
Den nye kollegiebygning for unge piger – Noyes Hall – blev indviet i 1958 og er tegnet af Saarinen. Den nye bygning ligner i sin ydre fremtræden kollegiets øvrige murstens- og naturstensbeklædte bygninger. Den indvendige udformning af opholdsstuer m. v. har – som det vil fremgå af billedet – derimod fået karakter af et harems-interiør. I stedet for at stræbe efter effekt, burde et blik på de bestående bygninger have fortalt, hvor uegnet det nye kollegie's interiør er

8

9

gang min tegning – er den impressionistisk?" – og rerinden svarede: „Nej unge mand – vi har kun npressionisme om tirsdagen," . . . eller følgende cit fra brochuren for en højskole med undervisning r voksne: „Et enestående kursus for alle de, der vil bejde med møbel-stilarter som f. eks. Chippendale, epplewhite, Sheraton og tidlige amerikanske coloalstilarter. Kursus omfatter yderligere brugen af 26 rskellige arter elektriske armaturer af nyeste slags. rmica's anvendelsesmuligheder indføres hermed for ste gang på en New-Yorkskole."

Hvad den arkitektoniske uddannelse angår skal det drømmes, at undervisningens omfang er al ære værd.

College of Education, Wayne District, Detroit, Michigan: net af Yamasaki. Den forspændt armerede bjælke løftes ind i bygnin- hvis vægbeklædning er gennemhullet af de lancetformede vinduer. En rmning, der bringer teknik, funktion og udseende i en ejendommelig liktsituation

Reynolds Aluminium Offices, Richmond, Virginia: net af Skidmore, Owings & Merrill. Haveanlæggene er udført af rew Smith. Billedet viser den første del af byggeriet, som blev taget i i 1958. Det væsentlige ved fabrikkens udformning har været kravet t skabe behagelige og effektive arbejdsforhold for de 900 ansatte. Tek- funktion og ydre fremtræden er smukt forenet på prestigeniveauet

Students' Commons. Illinois Institute of Technology, Chicago, Illinois: net af Mies van der Rohe. Arkitektens manglende interesse for sagen ler, at „skin and bone"-interiøret med de tomme arealer og det mat- e glas har måttet gøres brugbart ved tilfældige og rodede arrangementer

Jeg har allerede antydet, at læreanstalterne lægger mere vægt på et kommende velhavende klientels forestillinger, end på at forene ydre fremtræden med nytteværdien. Denne politik frister snarere til overdrivelser end til udnyttelse eller intelligent brug af teknikken. Tilsyneladende er otte år det absolut mindste tidsrum, der går fra den dag, man forlader højskolen og til man kan blive optaget som autoriseret arkitekt – og perioden bliver snarere både 10 og 12 år. Eleverne skal blandt andet gennemgå en 3-årig uddannelse „i marken", før de får lov til at indstille sig til den autoriserede prøve, og der er ingen tvivl om, at når den amerikanske arkitekt i en alder af 28–30 år har kvalificeret sig til at virke på egen hånd, er han et såre veluddannet individ. Processen er resultatet af et velhavende samfunds system.

Bauhaus og de tidlige modernisters kodeks

Man kunne have håbet, at Bauhaus-filosofien ville have betydet en tilnærmelse mellem formgivningen og industrien, således som det jo var tilfældet i Europa. Det amerikanske klima og måske især den noget navlebeskuende atmosfære på Harvard, som Gropius levede i, har aldrig tilladt Bauhaus-ideerne at slå igennem. I et land, der lever i overflod, er der ikke noget forbavsende i, at de tidlige modernisters tro på det videnskabeligt eksakte ikke kunne slå an. Jeg er selv en varm tilhænger af ideen om eksakt videnskab –

mine indvendinger imod Bauhaus-kodekset er imidlertid, at det ikke er funktionelt, simpelthen fordi det ikke er skabt for menneskers behov. Tendensen har været at gøre et funktionalistisk indtryk fremfor at være det. Det er beklageligt, men desværre rigtigt, at Amerika fra Gropius kun har overtaget den internationale stil fra tyverne og trediverne, og det nye Bauhaus er blevet det nye „Beaux Arts".

Arkitekternes form for praktik

Det er selvsagt fra de uafhængige arkitekters praksis, at man vil kunne lære mest og hos hvem man kan se de mest lovende tegn på, at de langsomt kæmper sig ud af deres foreliggende dilemma. Den arkitekt, der arbejder i det offentliges tjeneste, eksisterer faktisk ikke. Man vil se uforstående på den arkitekt, der fortæller, at han er ansat i et regerings-departement. Selvfølgelig må der snart komme det tidspunkt, hvor man slækker de stramme tøjler, som en forsigtig og lidet elastisk administration hidtil har opretholdt. De første skridt i retning af et brud med det bestående er allerede taget, hvad skolerne i storbyerne angår, idet man i Chicago og i New York for første gang har benyttet uafhængige arkitekter, hvis ry i forvejen var velkendt.

De store afstande og den deraf følgende ret isolerede tilstedeværelse af arkitektonisk viden og kunnen (der findes i U.S.A. ialt kun ca. 22.000 autoriserede arkitekter) har ført til den praksis, at lokale arkitekter etablerer samarbejde med et fjerntliggende firma med særlige forudsætninger for de i hvert enkelt tilfælde foreliggende arbejder. Ideen lyder fornuftig, men systemet lider tilsyneladende en del under manglende samarbejde.

Lignende arrangementer er opstået for at omgå de regulativer, der bestemmer, at en arkitekt kun må virke i den stat, i hvilken han har sin autorisation. Dette har beklageligvis medført et lidet frugtbringende samarbejde mellem udenforstående arkitekter, som leverer skitseprojekter til de lokale „gamle rotter" til brug for bestillingsarbejder fra kunder, der vil have kombineret formgivningens moderne „lift-up" med lokale hævdvundne traditioner. Det er indlysende, at denne praksis kun kan være medvirkende til at udvide det i forvejen bestående skel mellem formgivningen og teknikken.

Under sådanne forhold må især de specielle amerikanske arkitekt-bureau'er forekomme af værdi. De enkelte specialist-grupper, som bureau-organisationen omfatter, beskæftiger sig udelukkende med skitseprojektering, arbejdstegninger, specifikationer og konduktør-tjeneste på byggepladserne. Den projekterende arkitekt er den eneste, der holder konstant kontakt mellem bureau og arbejdsplads, og denne kontakt aftager efterhånden som byggeriet skrider frem. Selv om jeg på forhånd er imod princippet, må jeg erkende, at det fungerer godt. Det er såvel praktisk som effektivt, fordi enhver funktion udføres af folk, der er specielt egnet for og rutinerede i netop hver deres særlige områder.

Enhver medarbejder er så at sige professionel, og resultaterne mærkes klart på arbejdstegninger, p byggepladsen og på det fuldførte byggeri, som hævde sig bemærkelsesværdigt overfor de all-round arkitekt kontorer, som er mere almindelige i dette land.

I et sådant bureau med f. eks. 45 medarbejdere vi måske de 8 være autoriserede arkitekter, medens 10-15 er arkitekt-studerende på vej til den afsluttende autoriserede prøve. Det resterende ikke-arkitektuddannede personale er efter mit skøn af meget høj standard Det er som oftest unge mennesker, der er gået ud a grundskolen som 18-årige, og som derefter har haf deres to år på college, således at de uddannelsesmæssigt kommer fra samme begyndelses-stade som d øvrige ansatte. De bringer med sig ind i bureauet e langt videre udsyn end det normalt vil forekomme ho „tegnebord-strateger" i almindelighed, og yderliger har de som sagt gennemgået samme grundlæggend uddannelse som de ældre medarbejdere. En yderliger vigtig ting er, at man som jeg nævnte i begyndelser tillægger ethvert arbejde lige megen værdi, og denn gensidige respekt for andres virke fremmer i høj grad det gode samarbejde.

Selv om man derfor stadig i udstrakt grad benytte sig af individuelle konsulenter, specialister og eksperter af enhver art, så nærer jeg personligt mest tiltro til de her omtalte arkitekt-(og ingeniør)bureauer. Går man rundt ved tegnebordene i et sådant bureau og se konstruktions-planerne, maskinel udrustning, opvarmning, el-anlæg, belysningsanlæg og til tider anlæg a det omgivende terræn vokse frem samtidigt til e samlet hele, genvinder man troen på, at konstrukti planlægning og formgivning atter må kunne blive en forenet proces i stedet for sideløbende processer i byggeriet.

Jeg ved ikke, hvor lille et bureau kan være, men som sagt findes der adskillige bureauer med omkring 40–50 medarbejdere – organiseret således, at al byggeriets planlægnings- og konstruktionsarbejde kan løses på fordelagtigste måde.

En meget vigtig faktor er samtidig, at selv om aflønningen af de enkelte medarbejdere selvsagt er forskellige, så er samarbejdet efter bedste amerikanske mønster langt mere „tværpolitisk" gennemført, end tilfældet normalt er.

Det næste spørgsmål, der så vil melde sig, er hvorledes klienternes personlige tarv imødegås – og jeg tænker altså ikke her på den bedst mulige planløsning og de dermed forbundne enkeltheder, fordi denne side af sagen bør være rutinemæssige problemer. Hvordan griber imidlertid arkitekten den rent „åndelige" eller sociale side af sagen an? På dette punkt synes stadig de offentlige byggemyndigheder at sidde med de stærkeste kort på hånden i kraft af deres kontakt med

11. *Seagram Building, New York, N.Y.:*
Den tiltro, som præsidenten for selskabet har haft til Mies van der Rohe, e al ære værd. Mon ikke hans tro blev noget vaklende, da turen kom til hans eget kontor, som ses her på billedet.
Det er udstyret med engelsk eg og arbejder af Pizarro, Chippendale o Rodin

den enkelte borger – en kontakt som den individuelle arkitekt ikke i samme grad kan have.

På to områder og på to forskellige måder har amerikanerne imidlertid gjort forsøg på at løse dette problem. Jeg skal i det følgende kort gøre rede herfor.

Byggeudvalg

Det første eksempel skal nævnes i forbindelse med opførelsen af forsikringsselskabet Connecticut General's nye kontorbygning, som blev til ved et samarbejde af ret enestående art. Der er udgivet en bog, som specielt beskriver processen i dette byggeri og den idé, der lå bag – og det er absolut tankevækkende læsning.

Præsidenten for selskabet – Mr. Wilde – udkastede på et tidligt tidspunkt den idé, at nedsætte et byggeudvalg, bestående af bygherrens (brugerens), arkitektens og entreprenørens repræsentanter. Dette udvalg fungerede under hele byggeriet. Fra bygherrens d.v.s. forsikringsselskabets side var udpeget seks vicepræsidenter som repræsentanter, og på grundlag af omhyggeligt bearbejdede studier af hele virksomhedens forretningsgang, hvorunder ingen problemer blev anset for at være for små, er hele byggeriet vokset og har taget form. Mr. Wilde siger selv herom i den føromtalte bog: „Adskillige beslutninger om byggeriets udformning måtte tages udelukkende på grundlag af en forsikringsvirksomheds problemer – ikke på grundlag af arkitektoniske synspunkter. Repræsentanterne i byggeudvalget – bygherre, arkitekt og entreprenør – ydede deres bedste ud fra deres faglige baggrund, idet det var Connecticut General's grundtanke, at ingen arkitekt kunne have mulighed for at kende livsforsikrings-virksomhed som selskabets egen ledelse, medens hverken bygherre eller entreprenør på deres side havde de fornødne forudsætninger for et planløsnings- og formgivningsarbejde som de fremragende arkitekter, der var valgt til opgaven – og hverken arkitekt eller bygherre havde som et dygtigt entreprenørfirma den fornødne indsigt i den økonomiske eller konstruktive side af byggeriet. Byggeriet var kort sagt et – maske lidt dristigt – forsøg på team-work igennem alle faser."

Byggeriets finansielle baggrund var ganske vist temmelig enestående – for at sige det mildt. F. eks. lod man uden betænkning på forhånd opføre et „forsøgsbyggeri" på næsten 400 m², hvor særligt udstyr, belysnings-arrangementer etc blev afprøvet og udvalgt. Jeg citerer fra bogen: „Hvor rimelige investeringer syntes at have mulighed for at hidføre senere besparelser i de løbende rengørings-, vedligeholdelses- og reparationsarbejder blev sådanne investeringer foretaget."

De særlige økonomiske omstændigheder ved byggeriet berører imidlertid ikke den principielle kendsgerning, at et samarbejde af den her beskrevne art må være en af løsningerne på et frugtbart sammenspil mellem ydre fremtræden og nyttevirkning.

Byggeriet har aftvunget den største respekt hos alle instanser som et enestående eksempel på det 20. århundredes teknik og kunst (jeg siger udtrykkelig kunst, fordi abstrakte, ekspressionistiske kunstneres arbejde i forbindelse med bygværker af klassisk karakter er af bemærkelsesværdig æstetisk virkning). Samtidig er det et eksempel på organisationens evne til at løse bygherrens mest komplicerede problemer og give fuld valuta for de investerede midler. Man kunne fristes til at drage den slutning, at den næste – og måske endnu mere værdifulde – bog, der i denne forbindelse burde skrives, skulle hedde: „Om at være en god bygherre."

Specialisering

Som andet eksempel skal anføres et område, som vil være mere nærliggende for os, og som tydeligst kommer til udtryk i firmaet Caudill, Rowlett & Scott's arbejder. Firmaet er først etableret efter krigen, og Caudill har tidligere givet sig af med forskningsopgaver. Han stiftede f. eks. således Architectural Research Group på A. & M. College i College Station, Texas, for at finde frem til tilfredsstillende løsninger på problemet om komfort i byggerier i meget varmt klima. Selv udtaler han, at han altid har anset det for sin opgave, snarere at løse nye problemer end at skabe nye løsninger.

Selv om retsbygningen i Bryan, Texas, er en af hans bedst kendte offentlige bygninger i U.S.A., så stammer firmaets ry næsten udelukkende fra dets skolebyggeri – og det er dette område, jeg gerne vil fremhæve som eksempel. I almindelighed forekommer det mig, at arkitekter så at sige altid vil forblive på amatørstadiet, fordi de er nødt til at beskæftige sig med alle forekommende problemer i forbindelse med byggeriet. C.R.S. har sat sig som mål at kende og beherske skolevæsen indtil mindste detaille. Af denne grund, og ikke kun på grundlag af deres byggeris ydre fremtræden, som efter min mening er enestående god, er deres arbejder højt anskrevne og efterspurgt fra undervisnings-myndighedernes side. Det var derfor ikke for-

(Teksten fortsættes side 460)

12. *Mansion Inn, Sacramento, California:*
Tegnet af Dreyfuss og Blackfors og åbnet i 1958. Ideen bag motellets udformning repræsenterer en løsning, som kun sjældent ses indenfor arkitekturen. Når man i dette tiltalende tilfælde åbner døren fra sit værelse, bliver man ikke hilst af bilernes dollargrin, men af en duft af liljer og af synet af den fristende swimming-pool

På siderne 458 og 459

13. *Tularosa Basin, New Mexico:*
230 kv.miles af rene, hvide gipsklitter. På bjergskråningen, som indeholder store gipsaflejringer, er indrettet en gipsfabrik, som ved filtrerings- og evaporeringsprocesser fremstiller disse egenartede oplagringer

14. *Palouse Region, Washington:*
I denne frugtbare del af statens østlige områder dyrkes hovedsagelig hvede, men det er også midtpunktet for ærte-dyrkningen

15. *Denne indianerdreng, der på sit muldyr rider op til sit hjem på mesa'ens top, lever i dette golde og tilsyneladende ufrugtbare land som hans forgængere har gjort det gennem mange hundrede år.*
Indianerne har altid hørt sammen med deres naturlige omgivelser og føler sig fuldstændig hjemme i dette område, som ville have stillet store krav til den hvide mands selvopholdelsesdrift

16. *Route 29 A, North Carolina:*
I U.S.A. er det en indbringende forretning at drive bedemands- eller begravelsesvirksomhed. Det er ikke tilfældet i forbindelse med automobildøden – hvert år ender 4 millioner biler på lossepladsen

13

14

bavsende at se, at hver eneste skole, som C.R.S. havde haft ansvaret for, indeholdt nye ideer og nye løsninger af gamle problemer. For C.R.S. består formgivning i at skabe arkitektur ud af en skole og ikke i, at klienterne skal skabe skoler ud af et givet stykke arkitektur. Det er herigennem, at sammenspil mellem nyttevirkning og ydre fremtræden skal manifestere sig.

Truslen fra de kunstige omgivelser

Disse to løsninger (byggeudvalg og specialisering) vil kunne medvirke til at forene alle byggeprocessens problemer, og de har da også i høj grad forøget menigmands respekt for arkitekturen som profession. Fremragende eksempler fra andre firmaer end de her omtalte kunne selvsagt nævnes – jeg har her blot valgt to karakteristiske tilfælde.

Fælles for alle problemer i amerikansk arkitektur er imidlertid den trusel, som ligger i de kunstige omgivelser. I et land med overflod af livsgoder er det iøjefaldende – og måske noget af det, der er lettest at akceptere, at amerikanerne foretrækker at holde sig varme ved at opvarme boligerne – ikke ved at tage mere tøj på. Oliefyret har erstattet den uldne vest. Men ikke nok med det. Teknikken har overtaget løsningen af de traditionelle problemer med ventilation, lys, skygge o. s. v. Solens stråler er erstattet af elektrisk lys, og lyden af vindens susen i træerne eller af regnen på ruderne er erstattet af elektriske ventilatorers konstante summen. Moderne arkitekter søger at nedbryde skrankerne mellem bygningers indre og de ydre omgivelser, men moderne teknologi bygger disse skranker op igen solidere end nogensinde. Ingeniørerne kan kontrollere temperatur og belysning med usvigelig sikkerhed, og indretninger som vinduer, der bl. a. er tænkt som forbindelsesleddet med naturen, må følgelig betragtes som stående i vejen for de nye idealer. Vi har set adskillige façadeløse skoler og andre bygninger – og skoler helt uden dagslys siges allerede at være opført.

„I 1947 vidste vi ikke, at vi behøvede kunstig belysning om dagen. Så gik vi ud med lysmålere og skyndte os ind igen og ændrede belysningen i skolerne“ – som en arkitekt udtalte som begrundelse for hans firmas besvær med at følge teknikkens vidundere.

Damen, der viste os rundt i en bygning med en tagdækning af varmeabsorberende grøntfarvet glas, påstod hårdnakket, at glasset var klart. Jeg kunne ikke lade være med at protestere, men kunne ikke overbevise hende. Jeg nævner dette som eksempel på, hvor let ens opfattelse af tingenes karakter kan blive ødelagt. Vi hørte omtale plastic-imitationer af finerede bordplader som træ – eller en dame sige på en kunstudstilling: „Åh, se de yndige blomster – er de mon kunstige?“ – eller moderen, der sagde til sin lille søn: „Kom og mærk, hvordan de roser dufter – det er rigtige blomster.“

Anden indflydelse

Lad mig til slut kort omtale mine indtryk af formgivningens andre vigtige påvirkninger. Inden for U.S.A.s byggeindustri har f. eks. industrialiseringen taget en retning, der er så vidt forskellig fra vores, og som er adskilligt mere omfattende: De høje arbejdslønninger har resulteret i større produktivitet og bedre organisation. De mekaniske hjælpemidler og det tekniske udstyr, som enhver arbejder har ved hånden, er forbløffende: Mekanisk udstøbte fundamentsplader af en sådan kvalitet, at skillevægge kan rejses umiddelbart på dem, og gulvene kan til sin tid lægges uden yderligere forarbejdning. Bygningstømmer, der leveres færdigt tilskåret på byggepladsen i tiltalende, velbehandlede og rene kvaliteter uden den tilsmudsning, som vi kender den fra oplagringen på snavsede og våde byggepladser herhjemme, præcisions-forbandt-arbejder, skarpkantede og glatte skær fra elektriske save i modsætning til håndsavens grove skær o. s. v. Arbejdernes adgang til sådanne effektive og mekaniske hjælpemidler, materiale-leverandørernes service af en herhjemme ukendt enestående art – herunder i form af præfabrikation, og bygge-entreprenørernes dygtigt og smidigt opbyggede organisationer er faktorer, som fremmer konstruktions- og byggeprocessen, og som i højeste grad letter arkitekten i hans job.

Jeg skal ikke opholde mig ved, hvorledes „arts and craft“-bevægelsen fra begyndelsen af dette århundrede stadig lever og hvordan mange arkitekter på én gang er optaget af opholdsrummet fra århundredskiftet og af ugebladenes annoncer. Imposante naturstenskaminer og gedigne vægpaneler harmonerer imidlertid sjældent med neonbelysning og skinnende aluminiums-trappegelændere.

Ej heller vil jeg komme nærmere ind på den allestedsnærværende tekniker, der i bogstaveligste forstand vil stikke folk blår i øjnene, fordi han i sin modvilje mod enhver form for kontrast søger at „udglatte“ interiøret for at bringe det i overensstemmelse med sine formler for lys og farver.

Man stilles konstant over for paradokser i form af gruopvækkende ting det ene øjeblik og rene små vidundere i det næste øjeblik. Jo længere man opholder sig i U.S.A., desto vanskeligere bliver det at drage sine konklusioner, og jeg har en formodning om, at det billede, jeg her har forsøgt at give Dem, må virke noget forvirrende.

Ikke desto mindre er det mit indtryk, at arkitekterne i Amerika – al god påvirkning til trods – stadig „spræller i nettet“. Det velhavende og forvænte amerikanske publikum kræver tingene serveret i strålende indpakninger. Det er ikke muligt at påvise én bestemt retning i arkitekturen i dag, velsagtens fordi der reelt eksisterer så mange, ubestemte retninger. Det er svært at skelne uægte fra ægte.

Alt for mange arkitekter lever i stadig angst for enten at være bagud for deres tid – eller for at være for langt forud. Den arkitekt, der vil have personlig succes må stadig vise flaget og kæmpe for sin „publicity“. Ed. Stone siger: „Jeg er en hund efter skønhed.“ – Saarinen siger: „Et bygværk er ét hele,“ Yamasaki stræber længselsfuldt efter gotikkens „skyline“ og Mies strammer sin jernhårde disciplin endnu mere. *D. M.*

Anvendelsen af stålskeletkonstruktioner er stadig den mest fordelagtige byggemetode i U.S.A. Curtain-wall-formen er udtryk for den samme rationelle betragtning som ligger bag stålskeletkonstruktionerne. På den måde opstår skind og ben-arkitekturen

'endenser i amerikansk arkitektur

f arkitekt Henry S. Churchill, Philadelphia, U. S. A.

ddrag af et foredrag i København i forbindelse med U. I. A.s executivmøde

g er glad for at få anledning til at fremsætte nogle mærkninger om tendenserne idag i USA's arkiktur. Naturligvis kan jeg med så få ord ikke dække nnet amerikansk arkitektur som helhed. Jeg skal rfor begrænse mine udtalelser til generaliseringer n vort forretningsbyggeri. Naturligvis er der bemærlsesværdige undtagelser fra disse generaliseringer. t vil sige at jeg medtager næsten alt, hvad der byg; i byerne, men ikke énfamiliehusene, som bygges i ndredtusindvis i udkanten af vore byer og forstæ-, og hvor næsten ikke et eneste er tegnet af en arkit. Som husly betragtet er de fleste af disse énfamiliese meget gode, men som miljø er bebyggelserne ndige.

Jeg medtager heller ikke vore offentlige bygninger, som i det store og hele er enfoldige forsøg på at efterligne en svunden tids marmorpaladser, som man „moderniserer“ ved at sløjfe profileringer i et forsøg på at opnå „monumentalitet uden mentalitet“.

Efter at jeg således med et pennestrøg er blevet af med to bidder af vor nationale produktion, kan jeg gå videre til den eneste del af arkitekturen, som vi virkelig tager alvorlig, kontorbygninger og bolig-højhuse, banker, indkøbscentrer og air-terminal'er. Det er på dette område vi er mest produktive, og det rummer efter min mening to klare og interessante tendenser.

Den første, og for tiden mest udbredte tendens er de præfabrikerede façader af emaljeret metal med præ-

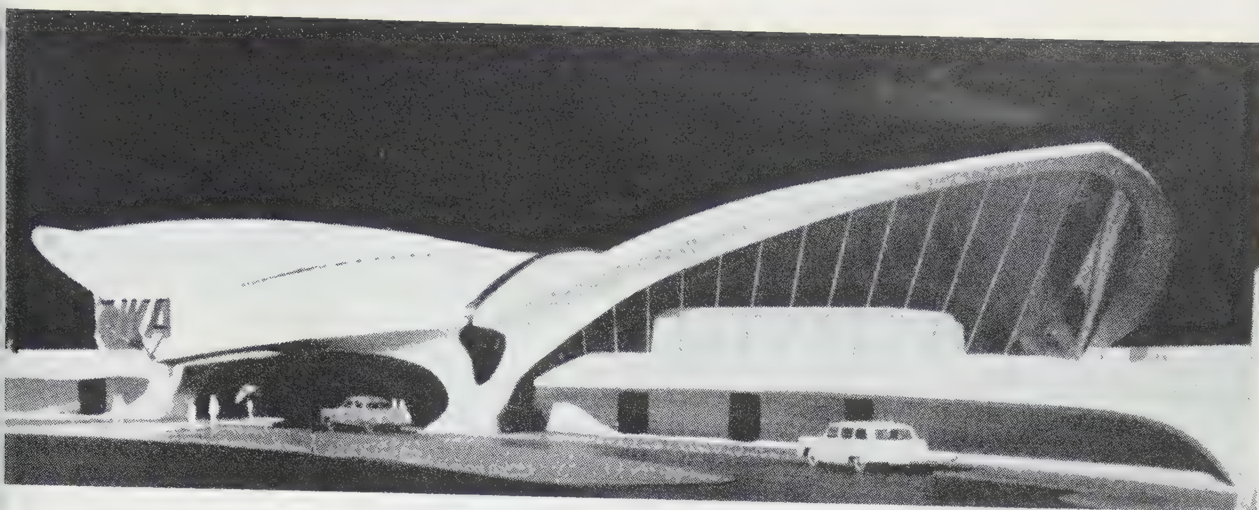

Mies van der Rohe og Philip Johnson: Seagram-bygningen, New York

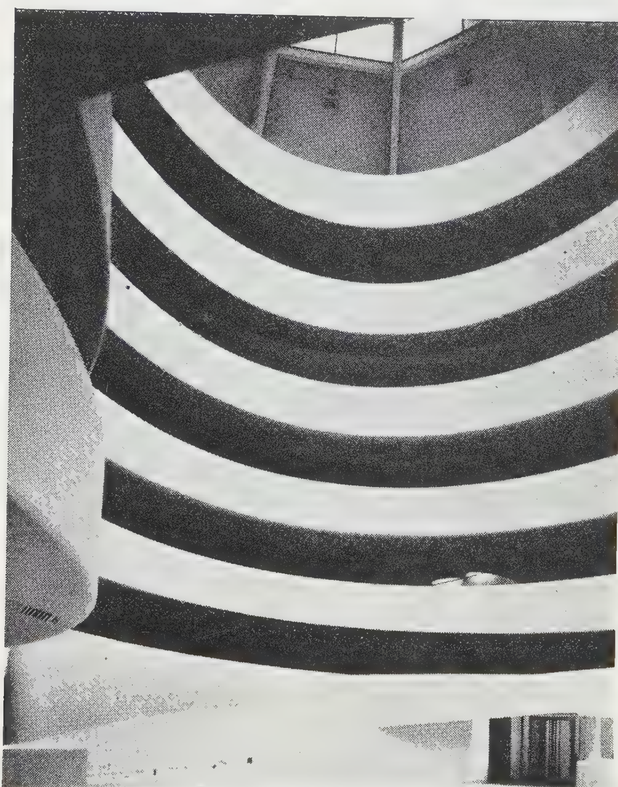
fabrikerede vinduer på en stålramme. Huset har i reglen form som en plade, men kan også være et punkthus eller en lang lav fabriksbygning. Når denne byggemåde er så udbredt, ja næsten enerådende, skyldes det naturligvis i høj grad, at den ikke kræver fantasi at formgive, den er let at lave tegninger til, let at bygge, og ser altid ens ud. Den er, som Deres prins Hamlet er berømt for at have sagt „Nothing either good or bad but thinking makes it so".

Den har den fordel, at den kan laves længere eller højere blot ved at man tilføjer flere fag eller flere etager – den har ikke noget at gøre med, hvem der bor i huset, eller hvad det bruges til. Den har heller ikke noget at gøre med visuel komposition. I modsætning til græske proportioner eller gotiske målforhold, tager dette modulfagsystem hverken æstetiske eller menneskelige hensyn. Når ét fag er gennemarbejdet kan kontorbudet med et stempel lave resten, og jeg har en mistanke om, at det er sådan det sommetider går til.

I hænderne på et geni som Mies van der Rohe har dette tema opnået en klassisk perfektion i Seagram Building, som jeg er sikker på, De alle kender. Det vil ikke være muligt at nå videre i denne stil, for når først det perfekte er nået, er der ingen vej videre frem. Her er det største opnået med de mindste virkemidler. Alle huse, der forsøger at kappes med det, kan i bedste fald kun blive anden-rangs imitationer.

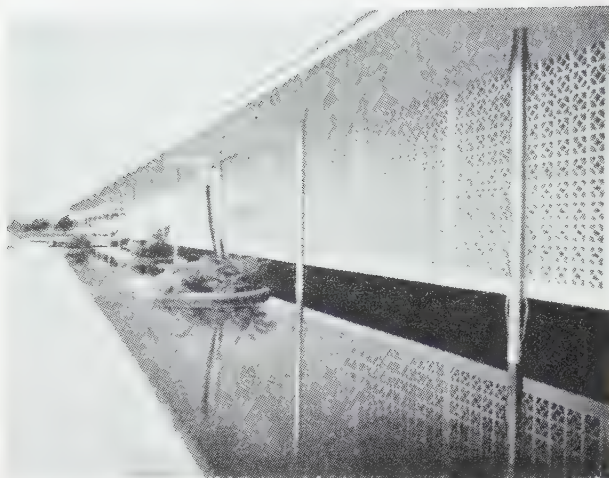
ero Saarinen: TWA-terminal, Idlewild airport, New York

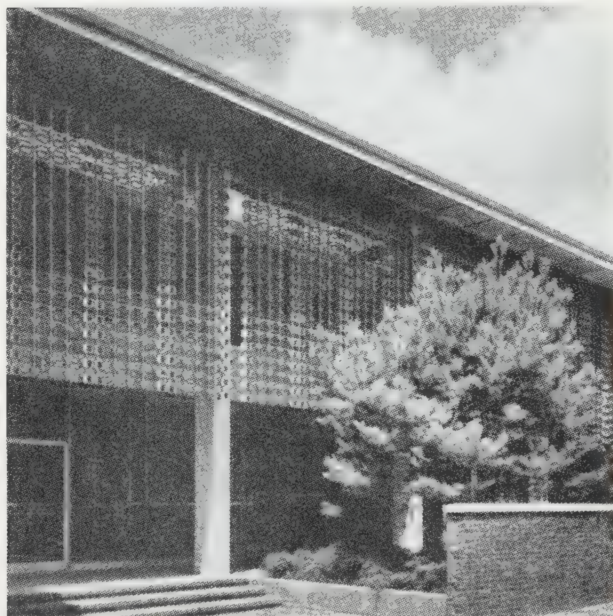
ank Lloyd Wright: Guggenheim-museet, New York

Den anden tendens, som har en stigende betydning, præsenterer på sin vis en afstandtagen fra den præ-orikerede façades banalitet, selvom naturligvis dens rindelse stikker langt dybere. Den beskrives, tror , bedst som en slags romantisk plasticisme, som elsesmæssigt har sin rod i Wright's arbejder og knisk i Nervi, Candela og Torroja's betonkonstruk-ner, der havde indflydelse selv på Wright's sidste bejder, som f. eks. Guggenheim museet. Nogle af se arbejder er direkte funktionelle, idet de først og mmest bygger på det konstruktive, og nogle er helt kårlige, idet de snarere søger at vride konstruk-nen efter en forudbestemt form. I begge tilfælde igter de klart følelsesmæssige indtryk og er ikke tilfredse med simpel konstruktiv intellektualisme. Men – trods al deres plasticisme – er dog de bedste arbejder ikke så skulpturelle som de seneste arbejder af Le Corbusier, der næsten synes at have forladt arkitekturen. Et udmærket eksempel på denne tendens er Louis I. Kahn (Philadelphia), hvis laboratorium for Pennsylvanias universitet for nylig blev publiceret i Architectural Forum. Det er et umådeligt kraftfuldt stykke arkitektur. Kahn synes at give løfte om at blive vor mest betydningsfulde arkitekt. Jeg tror, det er fordi han er én af de få, der som Mies og Corbusier indtager en holdning af absolut ærlighed overfor sin kunst.

Reaktionen imod de præfabrikerede façader viser sig også – på et betydeligt mindre vigtigt trin – i den

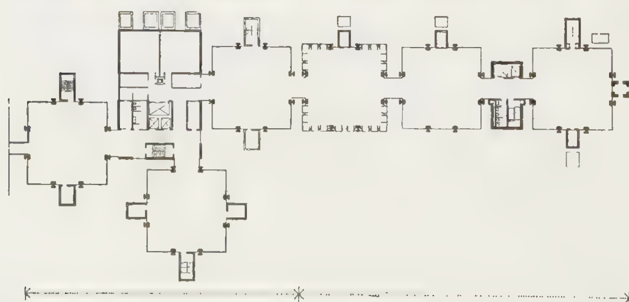

Edward Stone: Medicinalfabrik, Pasadena, Californien

Hugh Stubbins: Loeb Drama Center, Harward University

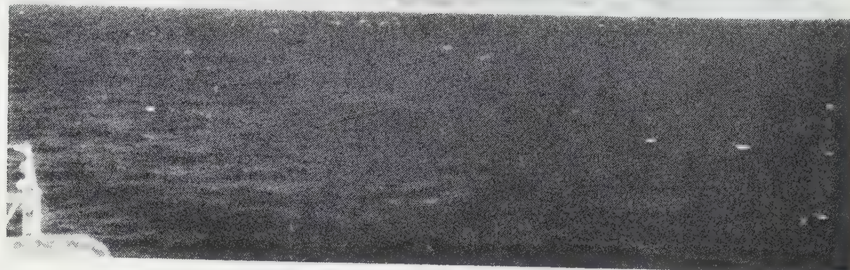
Louis Kahn: Laboratorier, University of Pennsylvania

stærkt øgede anvendelse af ornamenter og farver, og en stræben efter tredimensionale virkninger. Dette giver sig mange udslag, fra brugen af brise-soleils som et rent dekorativt træk på alle fire sider af et hus, over perforerede skærme, sådan som først Stone brugte dem til US-ambassaden i Delhi, til anvendelse af relieffer, særligt bearbejdede overflader og maling. Bassiner med vand, niveauforskydninger og lignende bruges også med held og i stigende omfang, særlig i sådanne bygninger, som er opført som reklame for større firmaer.

Disse store merkantile foretagender er ansvarlige som bygherrer for det meste af vor bedre arkitektur. De er vore dages Medici'er, omend ikke helt (endnu) Sixtus IV. Med vore indkomstskatteregler sparer de penge ved at bruge dem – en glimrende tilstand i et land, hvor regeringen stadig mener, at „Kunst" er et skammeligt spild af penge og lugter af kommunisme og perversion. Det er på grund af vore skattelove, at en bank kan bygge verdens dyreste bygning og stadig flyde ovenpå, og at et Whisky-firma kan bruge bronce til sine façader, og endda blive ved at smile henrykt.

I modsætning til Deres praksis i Danmark og i størstedelen af Europa betragter vi stadig stålskeletkonstruktioner som den fordelagtigste byggemåde. Dette skyldes hovedsagelig den hurtige opførelse, der nedsætter financieringsomkostningerne, men også forskellen imellem prisforholdet materialer/arbejdskraft i U.S.A. og Europa. Et stålskelet er ikke alene enklere at stille op end et betonskelet (især i højhusbyggeri) men i vor stærkt rationaliserede byggeindustri, hvor næsten alt er standardiseret og masseproduceret på fabrik, er det lettere at tilpasse elementerne til et stålskelet end til en betonkonstruktion. Som følge heraf har vi udviklet et byggefag, som har en forbavsende mekanisk kunnen med hensyn til at samle ting, og overhovedet ingen håndværksmæssig dygtighed i gammeldags forstand. Dette sætter snævre grænser for den arkitektoniske udformning og er en alvorlig økonomisk hemsko for enhver æstetisk fornyelse. Vi har mandskab, der kan samle de mest komplicerede elektriske systemer, men som dårligt kan spidse en blyant med kniv.

Alt dette er karakteristisk for vor tidsalder: anonyme huse til anonyme mennesker af arkitekter, som burde være anonyme. Når vi prøver at lave noget stort og symbolsk falder det til jorden. Storhed og symbolisme fødes ikke ad viljens vej, enten er de iboende, eller de findes ikke. Dog har jeg tillid til de nye tendenser i U.S.A.s arkitektur. Der er idag mindre tiltro til den forlorne antik i det vi kalder Madison-Avenuestilen, til gallup-undersøgelser og TV-pladren; en træthed af den glatte og skinnende overflade og af modepåhit, og en stigende sans for kvalitet. De trusler vi lever under, får os til at standse op og spørge, hvad der er livets virkelige værdier. Hvad de end måtte være, vil de kræve oprigtighed og ærlighed, og begge disse egenskaber er afgørende hos bygherren endnu mere end hos arkitekten, for at stor kunst kan udvikle sig.

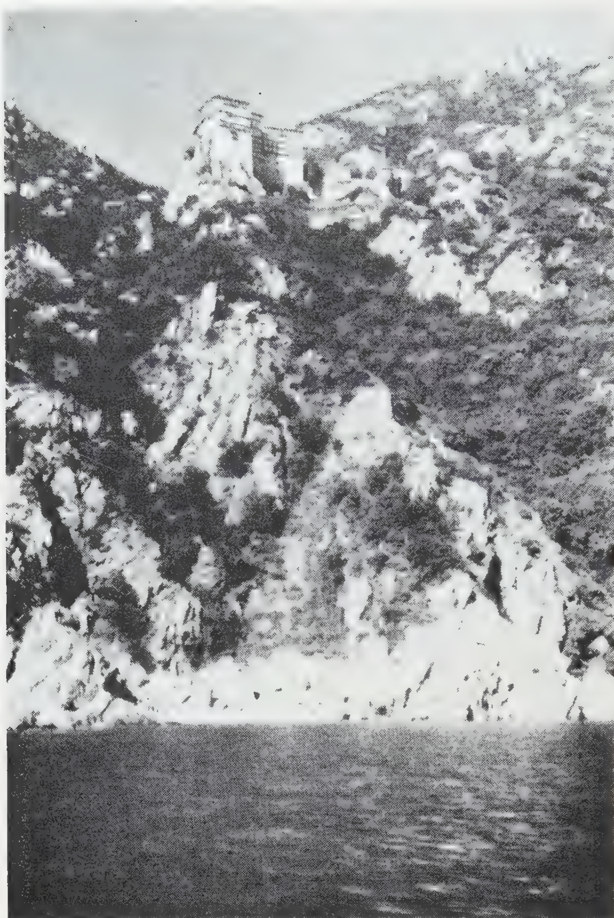

Aghion Oros

af Bo Jørgensen

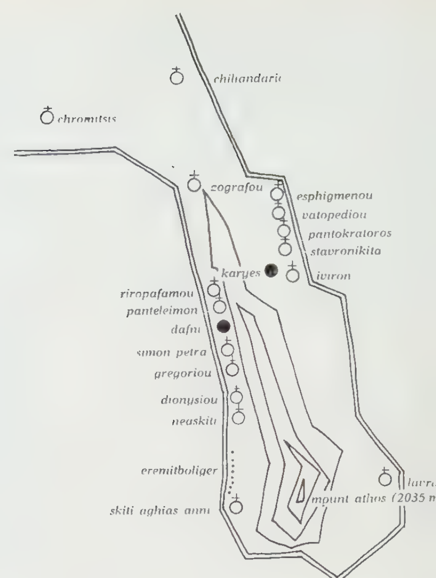
3 timer med den længst afskrevne luxusdamper „Semiramis“ i et herrens hav, bringer os fra Piraeus til Aghion Oros, hvis sydligste bastion er det berømte 2035 m høje Athos. Landet Aghion Oros som er på størrelse med Bornholm bebos af henved 6000 munke. Intet kvindeligt væsen må komme ind i landet, en bestemmelse som stammer fra Jomfru Marias dage. I havsnød reddede hun sig i land her og bestemte, at hun skulle være den sidste kvinde på stedet. Jesus har osse været her, og at landet er helligt, ses af de mange mirakler som sker den dag i dag. Ved et byggearbejde på Simon Petra for nylig faldt en munk, som skulle bringe læskedrikke til de arbejdende brødre, en halv snes meter ned med bakken med de fulde glas, uden at spilde en eneste dråbe. (Fortalt af Monakos Asarias fra Skiti Ahias Annis). Op ad den lodrette klippe hænger paradoksalt nok ganske tæt op hinanden eremitboliger, små trækasser og lidt andre huse anbragt på klippefremspring imellem hinanden. Det ser tosset ud, men sandt at sige er kontakt mellem dem udelukket, og eremitterne er ude af stand til at se naboen. Man må hejses ned i et tov ovenfra, ligesom munkene hejser mad ned til dem. Flder man der først, må man blive der resten af livet. De dominerende bygninger i landet er klostrene, hvoraf der er 28 store og en del mindre. Ud over disse er der ganske få civile bygninger i de 2 byer Dafne og Karyes. Der er en del småvillaer i tilknytning til klostrene. Disse villaer er bygget af grupper af munke, som fandt klosterlivet for strengt og som her fører et (næsten) normalt familieliv. For at muntre sig lidt rejser enkelte munke af og til en tur udenfor. Avisen stod, at et par munke fra Athos var blevet slået ihjel i et slagsmål på et bordel i Thessaloniki. Arkitektonisk deler klostrene sig i to hovedgrupper. En type som ligger på nogenlunde plant terrain, som regel tæt ved kysten, består af spredte huse som grupperer sig om kirken og nærmest ligner små byer. (Dohiarios, Panteleimon, Skiti Ahias Annis er eksempler på denne type). På utilgængelige klippetinder eller klippepynter som skyder sig ud i havet, ligger de i reglen arkitektonisk stærkeste, tårnhøje med snævre gårde, som akkurat giver plads til den næsten altid meget store kirke. (Xiropafamou, Simon Petra, Pantokratos, Vatopediou, Lavra m. fl.). Alene deres beliggenhed giver denne type en enorm styrke, og deres form er simpel og klar. De er næsten altid hvide eller hvidlige, mens de andre ofte er meget brogede. Det kæmpemæssige russiske Panteleimon, (hvor der kun er 8 russiske munke tilbage), domineres fra vandet af 5–6 etagers grå beboelseshuse. Over tagene rager dog kirkens gyldne kupler forjættende op.

Udfor Dafne bor der en delegation af munke „Semiramis“, hvor de bliver hele dagen og fortæller vidt og bredt for damerne om Athos og hvad de ellers kan finde på, mens mændene er i land. Inde er man i den orientalske middelalder. De ældste klostre er grundlagt omkring 900. Livet former sig middelalderagtigt uden kontakt med nutiden. Ingen telefoner, ingen radioer, ingen sanitære installationer (uden et hul i gulvet ud over afgrunden) eller andre bekvemmeligheder. Munkene lever så at sige i konstant faste, (vi så deres mad som var skrækkelig), uvenligt og usselt. De har pligt til 8 timers bøn i døgnet, så de går omkring og mumler i al den tid de ikke har andet for. De benytter den julianske kalender og klokken 1 er ved solopgang. Efter siestaen vækkes de af en broder med hammerslag på en propellignende trægonggong. Det lyder som et tømmerværksted, hvorimod træklokken der slår tiden og kalder til messe har nogen klang. I stor kontrast til det puritanske liv der leves, står den rigdom man så iøjnefaldende råder over i

Klostrene på Aghion Oros ligger i forskellige højder på klippeskrænterne ud mod havet

klostrene; tydeligst at iagttage i kirken, der er ud-
styret med pragt som er uden sidestykke, ikke
kunstnerisk kvalitet men i kostbarhed. Den 3–4 meter
store ca. 20 centimeter høje ring, som hænger ned
fra kuplen og omgiver prismekronen, er af guld og
tæt besat med store ædelstene. Væggene er tæt be-
hængt med ikoner dækket med sølv- og guldplader
med huller til ansigt og hænder. Mosaikker i kup-
lerne. I rækkevis af relikvieskrin i form som små kir-
ker op mod en meter lange, lavet af guld og ædelstene
og indeholdende helgenben, som man kan kysse gen-
nem huller i dækpladen (hvad de græske deltagere
gør), o. s. v. Øverst i fæstningstårnet (klostrene har
altid været stærkt udsat for røveriske overfald), fin-
der man biblioteket, hvor de kostbare håndskrifter
opbevares.

Under krigen sendte tyskerne en gruppe videnskabs-
mænd til Athos, hvor de arbejdede flere år med a
samle og katalogisere disse håndskrifter. Disse tyskere
har med deres arbejde sikkert reddet håndskrifterne
men det gjorde ikke landet populært i Grækenland
at hagekorsflaget vajede fra klostrene. Nu ligner bib-
lioteket et almindeligt bibliotek med kedelige grå
skabe med glaslåger, bag hvilke trist indbundne bøger
med et nummer på ryggen står i lange rækker. Kun
ganske få eksemplarer er tilgængelige for almindelige
og fremvises med stor forsigtighed. De fleste af hånd-
skrifterne stammer fra det 12.–13. århundrede med
enkelte blade helt tilbage til det 7. århundrede. De
er ofte meget vanskelige at tyde selv for de skriftkloge
munke. Kun relativt få unge mænd vil være munke nu
om dage, så man regner landets dage for talte; osse
fordi klientellet ofte er af tvivlsom oprindelse, folk
der er på kant med livet eller loven kan finde sig et
roligt sted her, ligesom mange vagabonder går i
kloster om efteråret, for så snart varmen kommer at
forlade stedet igen. Det benyttes til en art fremmed-
legion, hvad der heller ikke øger landets popularitet

Nogle af klostrene ligger højt på klipperne ....

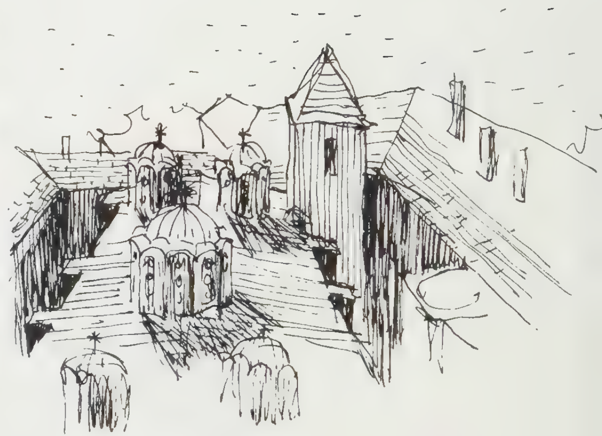
andre næsten helt nede ved vandet

Kuppelafdækningen af brønden ligner Apuliens trulloer

Munk fra Gregoriou

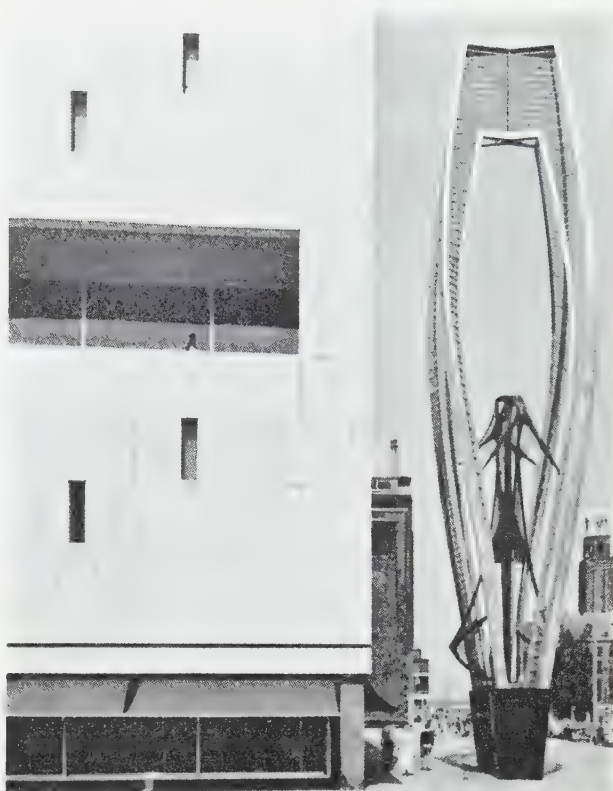

Kirken fylder hele gården

Bo Jørgensen: Aghion Oros

Kuplerne på kirken er dækket med bly

Naum Gabo: Skulptur ved varehuset Bienkorf, Rotterdam. Arkitekt: Marcel Breuer

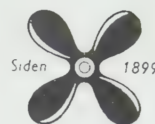
Den moderne arkitekturs daggry

(Fortsat fra side A 1098)

Bertioa er kun en af en række førende billedhugger der har vist, at når de får en chance for at være me i den første planlægning til en bygning, er de lige s klare over arkitektoniske værdier og lige så behændig til at bruge industrielle materialer, som arkitektern selv. Naum Gabo, den russisk fødte amerikansk konstruktivist har i Rotterdam udført det sandsynlig vis bedste stykke heroiske skulptur, der endnu er skab i århundredet. Lige ved Breuers smukke stormagasin hvis enkle façade giver en fin baggrund, står denn gigantiske abstraktion af bronce og stål, der vejer 5 tons. Den majestætiske form skifter efterhånden som man nærmer sig dens sammenfletning af ribber o spind, der hæver sig 80 fod op i en transparent åben baring af ligevægt og ro.

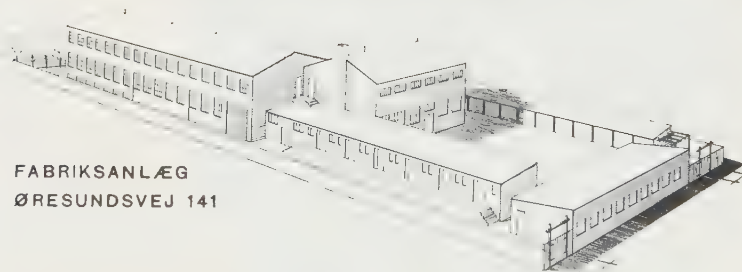
En anden nævneværdig billedhugger Costantin Nivola, en sardinier, der nu har bosat sig i U.S.A. har fået idéen til at skabe betonabstraktioner i sand-forme (en teknisk analogi til industriel støbeproces) og derefter samle delene som om de var præfabrike-rede elementer til en curtain-wall. Med denne metode har han skabt et af de største bas-relieffer i historien. 30 fod højt og 110 fod langt, dækkende façaden på Mutual Insurance Company's bygning i Hartford Connecticut. Relieffet giver den ellers beskedne, men

et verdensomspændende
laboratoriearbejde
en omhyggeligt kontrolleret
fabrikation
en gennemført
salgsservice

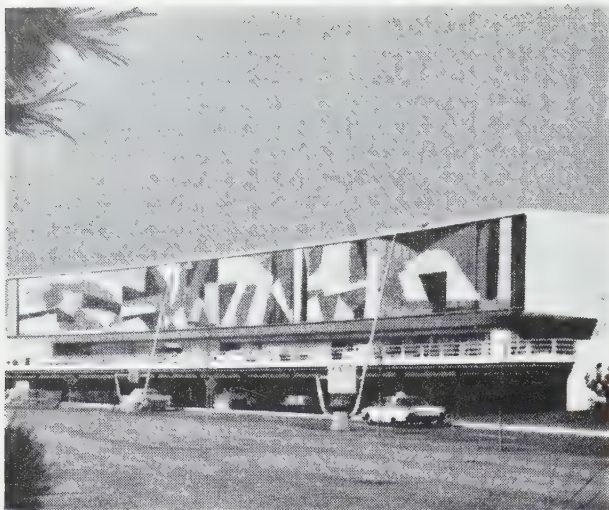

led det store antal forskellige
yper maling der er fremme
ag, er det ofte meget van-
keligt for arkitekten at finde
em til de mest velegnede
per. For at lette Dem dette
bejde har INTERNATIONAL
ARVEFABRIK A/S en Arki-
kt Serviceafdeling, hvor De
velkommen til at henvende
em når som helst, fuldstæn-
g uden forbindende.

International Farvefabrik A/s

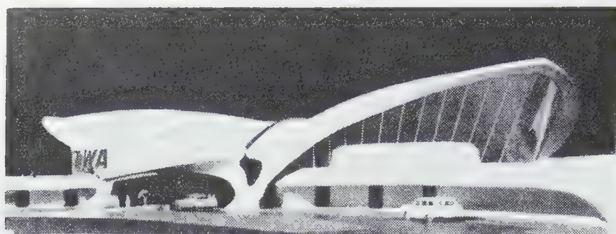
Øresundsvej 141 & 152 København S. Su. 8711

Robert Sowers: „Glasmosaik"-vindue i terminal for American Airlines, Idlewild, New York. Arkitekter: Kahn & Jacobs

Allan Temko:
Den moderne arkitekturs daggry

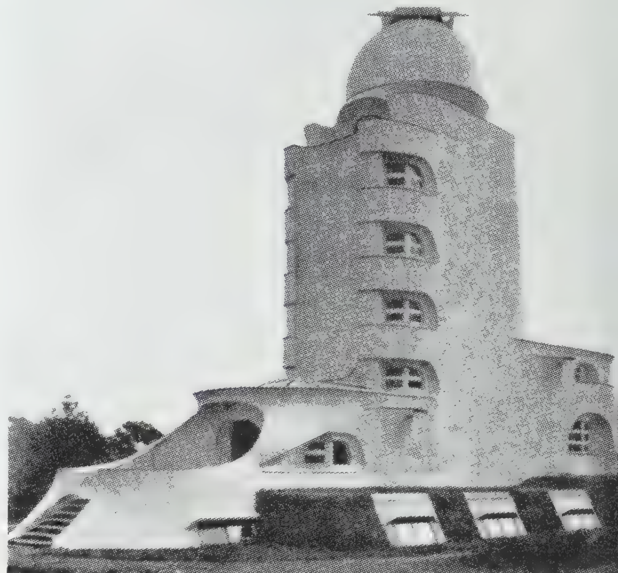
alligevel elegante forretningsbygning et fornemt præg og gør dens lille piazza til en dejlig plads i byen. Vore byer behøver tusinder af sådanne bygninger, hvor kunsten er anbragt midt i folkets hverdagsliv. Men størst vægt må lægges på sådanne bygningsværker, der har en særlig plads i den moderne tilværelse, sådan som den strålende gruppe terminaler, der nu er under bygning ved Idlewild lufthavn i New York. Her kappes de førende luftfartsselskaber med hverandre om at overgå hinanden arkitektonisk, på samme måde som nationerne kappedes med hinanden ved den sidste Bryssel-udstilling, og det er et sundt tegn. For en lufthavn behøver samme festivitas og drama som en verdensudstilling, foruden den moderne effektivitet som en turist i det 20. århundrede kan forlange. Disse bygninger vil yde begge dele. Et af de største bygningsværker der tilhører American Airlines og er tegnet af Kahn og Jacobs, vil blive fremhævet af Robert Sowers' glasmaleri, der fylder hele den horisontale hovedfaçade. Som dets titel „Space Age" angiver, skal kunstværket udtrykke oplevelsen ved bevægelse gennem rummet. Desuden har Sowers udnyttet fordelen ved det nye coated „two way" glas, som om dagen vil gøre vinduet lige så strålende i det ydre som i det indre og endnu mere strålende i aftenlys, når dets mangfoldighed af kulører – blå, røde, brune, hvide og sorte – skinner ud over ankomstpladsen. For den nærlig-

Eero Saarinen & Associates: TWA terminal, Idlewild, New York

gende Trans World Airlines har Eero Saarinen projekteret en hel anden type arkitektur. The American Airlines bygning er et alvorligt og følsomt værk, men meget ærligt og ligetil. Saarinen's TWA terminal er en uhyre dobbeltvinget skal, der løfter sig i vejret og henleder tanken på luftfartens idé. Dette er skulpturel arkitektur i dimensioner sandsynligvis uden fortilfælde. Den tyske ekspressionist, Erich Mendelsohn, forestillede sig under første verdenskrig sådanne bygninger, når han tegnede observatorier eller andre brugsbygninger, hvis udseende i sig selv skulle udtrykke deres funktionelle formål. Efter krigen opførte han virkelig en bygning af denne type, Potsdam Observatoriet, for Albert Einstein. Dens afrundede former henledte tanken på teleskopernes konvekse linser, som hos Mendelsohn var Saarinens første idé udviklet af skitser og modeller. Først efter at han havde nået frem til den ønskede form, rådførte han sig med ingeniøre ne for at sikre sig bygningens stabilitet.

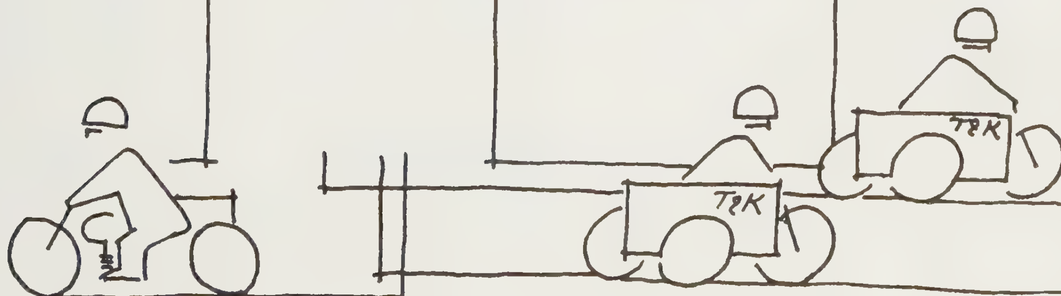
Men ingeniørerne foretrækker at nå til deres skulp turelle præstationer ad modsat vej. De ser på de kra der stilles til en bygning, og tegner en skal eller noge andet, der kan dække det nødvendige rum. For frem

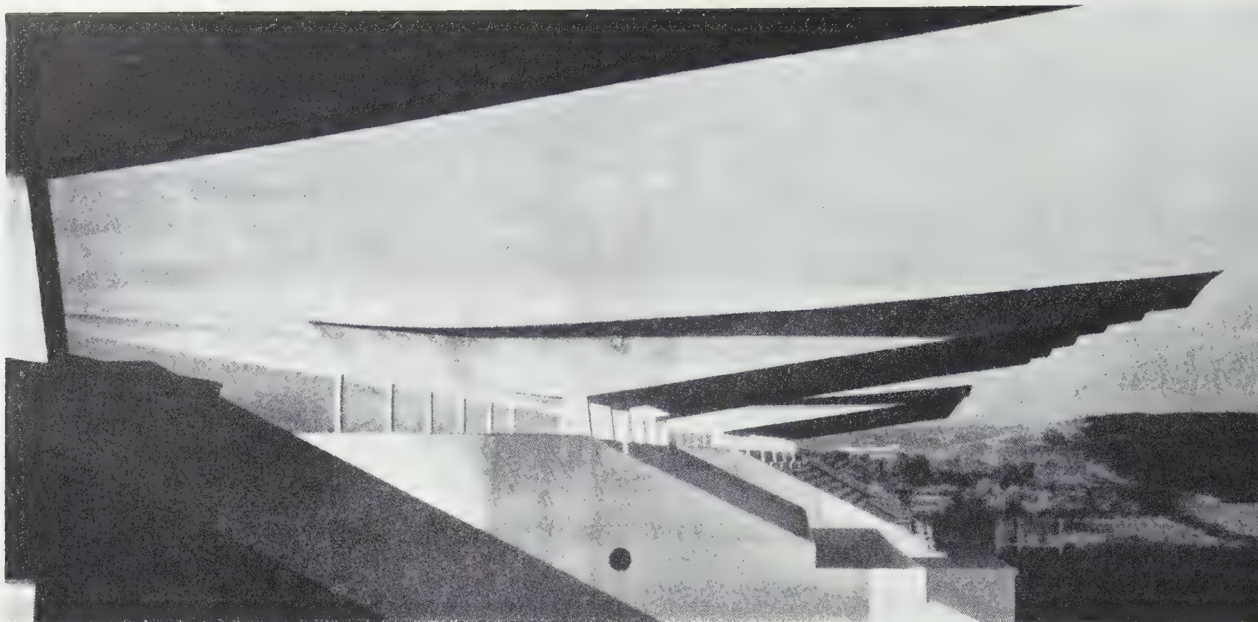
Erich Mendelsohn: Potsdam observatoriet

LYSKOPIERING
FOTOKOPIERING
ZINKTRYK

TUTEIN og KOCH

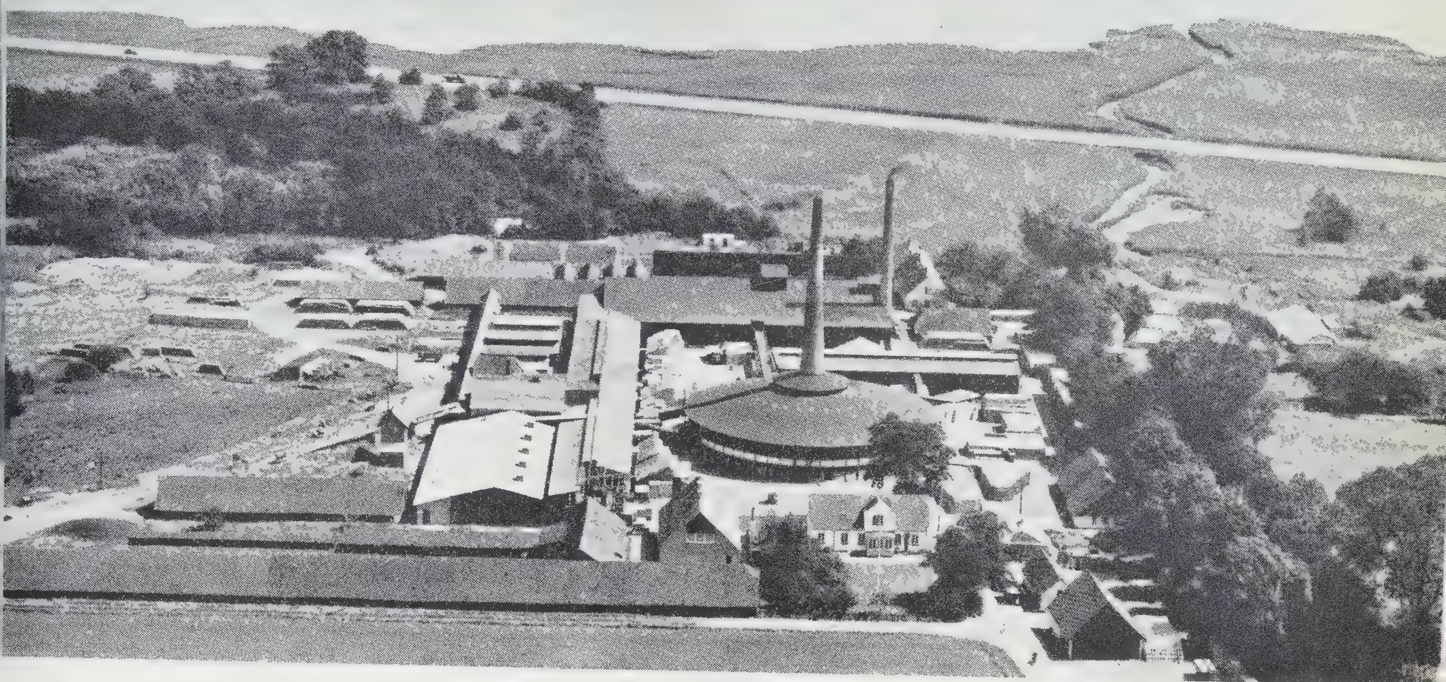
FARVERGADE 8 — Mi 3630

Edouardo Torroja: Zarzuela hippodromen, Madrid

ragende ingeniører som Pier Luigi Nervi fra Italien eller Edouardo Torroja fra Spanien, betyder en sådan projekteringsmåde ikke møjsommelige forberedende kalkulationer. Bygningsteori er for dem det samme, som ordbog og syntaks er for en digter. Nervi og Torroja har begge skrevet at de tegner intuitivt, og Torroja har forklaret hvordan han i 1935 fik ideen til de pragtfulde skalkonstruktion der danner tag over Zarzuela Hippodromen i Madrid: „Sandheden er de at hele processen stod på i få minutter (muligvis se kunder), og at idéerne og den endelige form var kla med det samme, uventet, kl. 1 om morgenen."

(Fortsættes side A 111

NIVE AA

Mellem Rungsted og Humlebæk åbner landskabet sig om de ældgamle vænger ved Nive aa, oprindelig et fjordlandskab med bopladser, der kan tidsfæstes som Ertebøllekultur d. v. s. ca. 4000 f. Kr.

Denne vor ældste kystkultur i den såkaldte Atlantiske tid, hvor Øresundskystens vige og fjorde på sine steder skar sig langt ind i landet, bærer spor af de første tegn paa agerdyrkning og kvæghold.

Nivaagaards frugtbare jorder har dannet rammen om et sluttet samfund, der fik sit særlige præg, da værdifulde lerforekomster førte til, at dronning Louise i 1701 grundlagde Nivaagaard teglværk.

I dag er det livet omkring ringovnen, der udfolder sig ved Nive aa's udløb. Det oprindelige landsby- og teglværksmilieu er trods hovedstadens nærhed bevaret, og vi ønsker at hæge om dette milieu.

En bestandigt brændende ild, nyt stof ført som levende strøm gennem gammel kultur - det har vi ringovnen og Nive aa til at minde os om i dagens gerning, hvor tradition og ny teknik går hånd i hånd.

For at løse vore opgaver tilfredsstillende drager vi nytte af de seneste landvindinger, både hvad angår produktionens effektivitet og produkternes kvalitet, og vi vil fortsat bygge kvalitet på kontinuitet.

IVAAGAARD TEGLVÆRK

- det nye køleskab med stor frostbox og 3-T-frostvælger ... og de alsidige monterings-muligheder

ATLAS Crystal Queen er forbilledet fremtidens køleskabe. Foruden den auto tiske termostat med fuldt reguleringsom har ATLAS Crystal Queen en 3-T-frostvæ som kan regulere frostboxtemperature trin helt ned til ca. ÷ 18° C. Det bety at man nu kan nedfryse fødevarer og o vare dem meget længere end hidtil. Sk er forsynet med et lækkert udstyr, så 2 flaskehylder, smør- og ostebox, og cris skuffe.

Det fritstående Crystal Queen med table- som har en ideel køkkenbordshøjde, kan u ændring også anvendes som indbygningsk skab blot ved påmontering af sideliste luftrist, der leveres som ekstraudstyr. D er tillige ophængt således, at det er u let at skifte fra højre- til venstrehængt - en stor fordel, hvis man flytter eller drer køkkenet. ledende forbru pris kun kr. 89

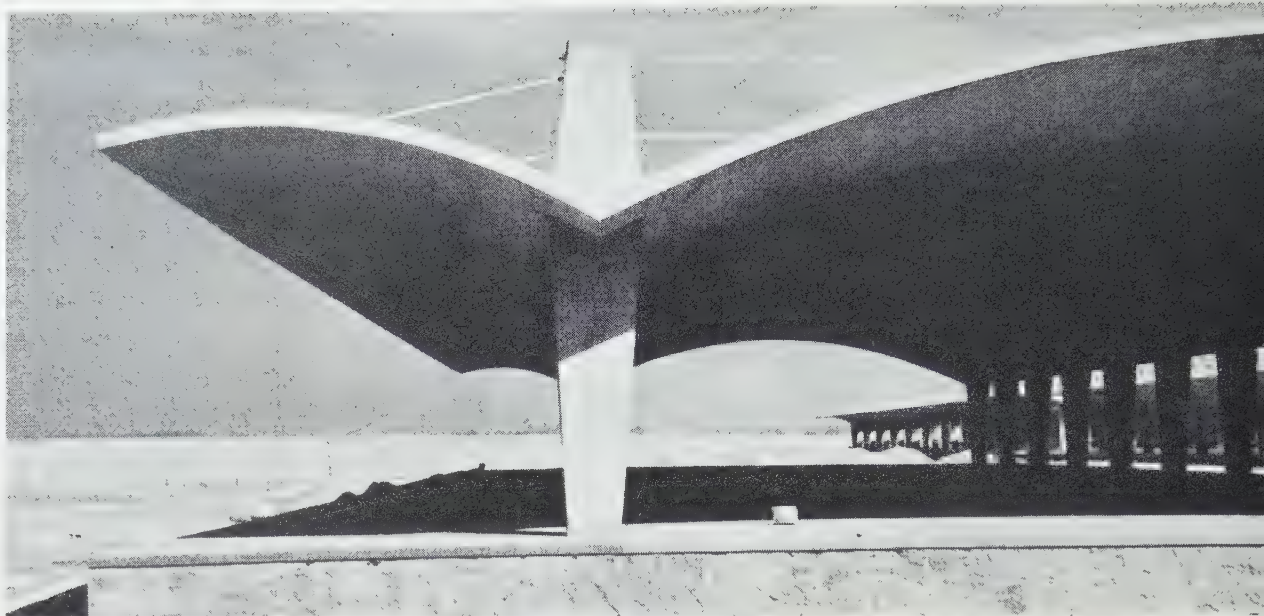
ATLAS Crystal Queen

Kompressorkøleskab
Garanteret rumindhold 117 liter
Patentanmeldt og mønsterbeskyttet
5 års garanti

Udv. skabsmål: højde 90 cm, bredde 55 cm, dybde 54,5 cm.
Mål på indbygningshul: højde 93,5 cm, bredde 55,5 cm, dybde min. 49 cm.

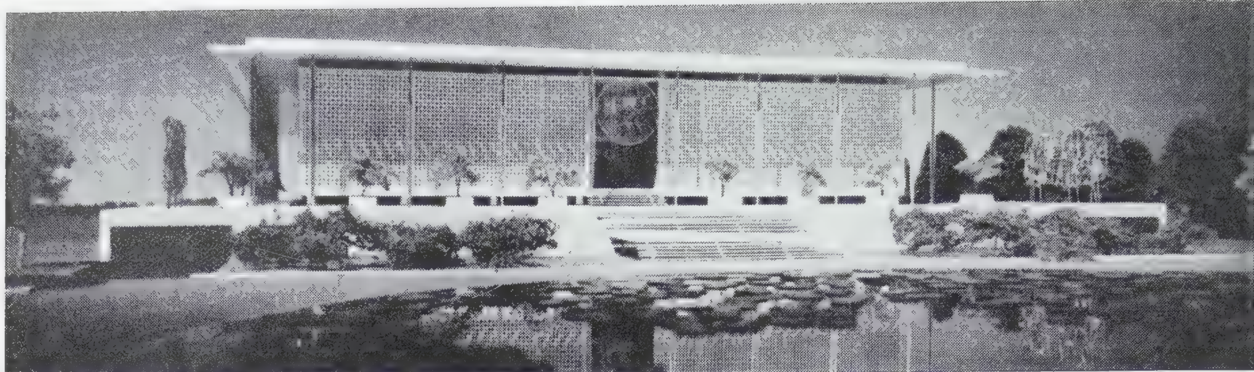
LEVERANDØR TIL DET KGL. DANSKE HOF

Felix Candela: Lagerbygning i Mexico

Skabende intuition af denne art har sat Torroja, Nervi, meksikaneren Félix Candela og andre videnskabelige bygningskonstruktører i stand til at overskride grænselandet mellem ingeniørvidenskab og arkitektur.

For store kunstnere er der i dag absolut ingen kon-flikt mellem de to områder. Det er snarere sådan at ingeniørvidenskaben viser vej til stadig friere former og at arkitekterne mere og mere søger inspiration ingeniørens formler.

Edward D. Stone: U.S.A.s ambassade i New Delhi

Friheden i formgivningen, der er gjort mulig ved industriel teknik og nye materialer, har sat arkitekterne i stand til at indgyde det civiliserede menneskes ærværdige idéer ny styrke. Et tag af plastik og glas gjorde Frank Lloyd Wright's Beth Sholom, synagogen i Elkins Park, Pennsylvanien, til et bibelsk bjerg af lys – tegnet i hans 84. år.

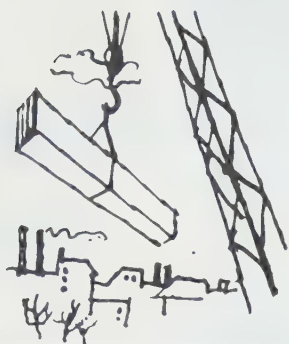
En monolitisk skalkonstruktion af færdigstøbte, udskårne betonelementer, tegnet af den engelske ingeniør F. J. Samuely, gjorde Wallace K. Harrison i stand til at give sin nye First Presbyterian kirke i Stamford, Connecticut, en ny mystisk form, både i plan og opstalt, det oldkristne symbol, fisken.

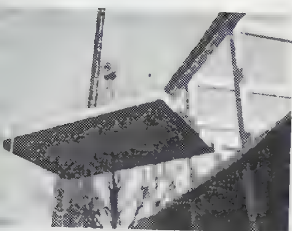
Hvis menneskene fortsætter med at leve i gamle symboler, vil de gøre det på stadig nye måder, hvad de er en af civilisationens gåder. Fremskridtet er ikk overalt det samme: Nogle amerikanske arkitekter, som Edward D. Stone, er ved at vende tilbage til det deko rative, som ikke er meget forskellig fra det 19. århun dredes formalisme, der skjulte den egentlige kon struktion under en historisk stil. Stone er begyndt a dække bygninger fuldstændigt med færdigstøbte gitre som vakte sensation da man så dem på hans elegant amerikanske ambassade i Delhi. Hans kollegium ti University of South Carolina er dækket fra øverst ti nederst. Der er ingen åbninger i det pyntelige knip lingsværk ikke engang til vinduer, så bygningen e blevet beskrevet som opsatsen til en bryllupskage.

(Teksten fortsættes på side A 1120 - illustration på side A 111

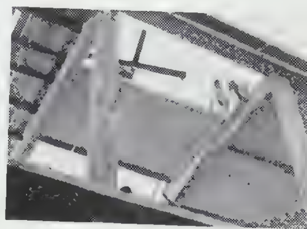
A. JESPERSEN & SØN A/S

BETONELEMENTFABRIK

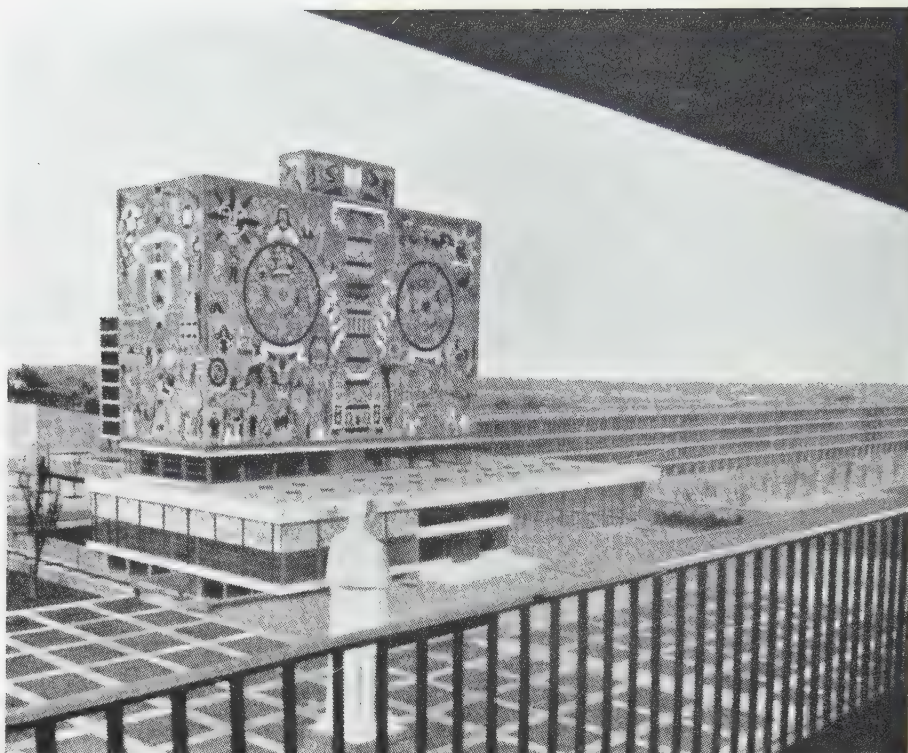

elementer

b Holm & Sønner

Juan O'Gorman, Gustavo Saaved og Juan Martinez de Velasco: Cen tralbiblioteket i universitetsbyen Mexico City

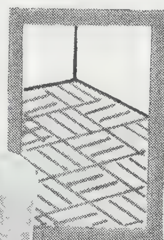
Allan Temko: Den moderne arkitekturs daggry

EN HJÆLPENDE HÅND I BYGGERIET . . .

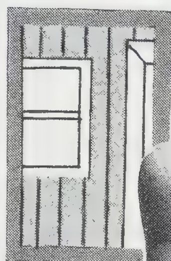
ALIFA D. B.
plastic-opløsning til betongulve. Trænger ned i overfladen og holder mineralkornene fast i et elastisk greb. De får renere, mere slidstærke og helt **støvfri** gulve.

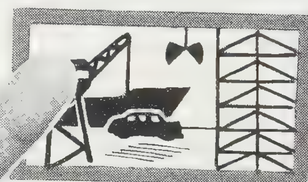
YTONIT
plastic-lak til alle træ- og korkgulve er slidstærk og lysægte. Gulvene kan efter behandling med YTONIT både vaskes og bones.

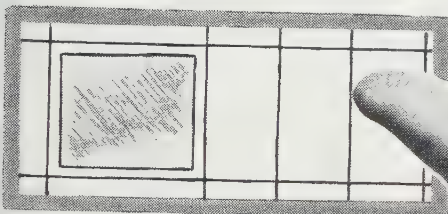

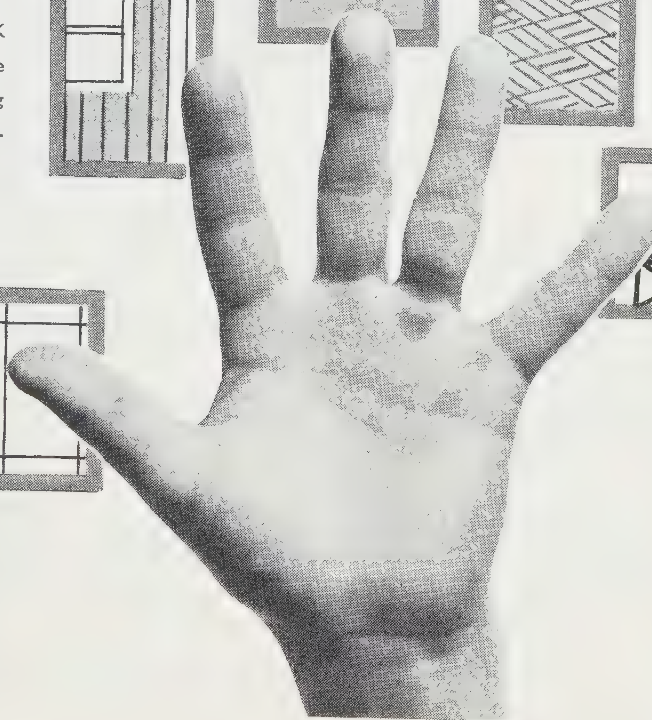

Y-P LAK
forhindrer misfarvning af imprægneret træ. Y-P LAK lader træet ånde uden afskalning og giver billig vedligeholdelse.

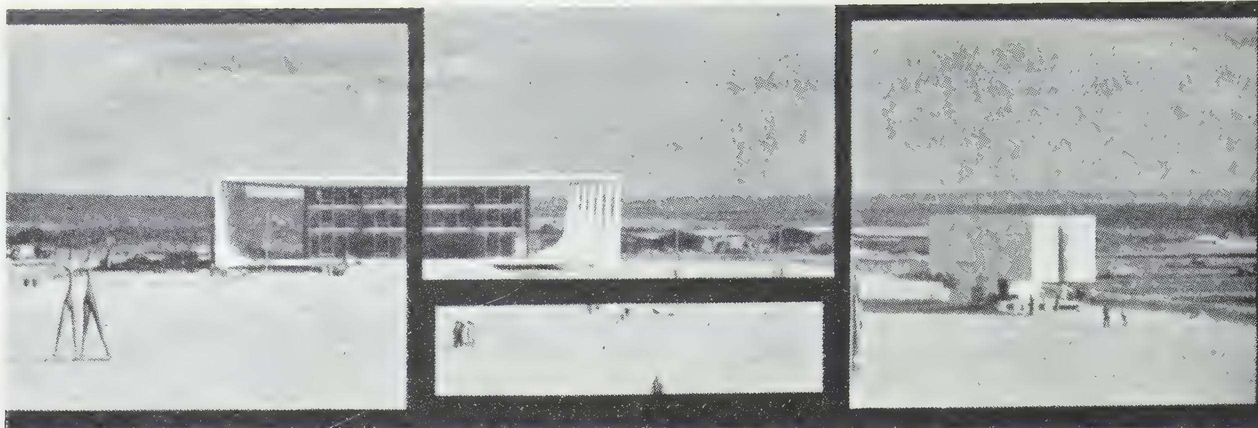

GALVAFROID
kold - galvanisering sikrer 100 % mod rust. Den kræver ingen særlig forbehandling, da den virker effektivt på fastsiddende rust.

SECOMASTIC
fugemateriale, er en ikke-hærdende mastic, der klæber til alle byggematerialer undtagen bitumen. SECOMASTIC tætter mod væde, støv og træk mellem arbejdende bygningsdele.

indhent alle yderligere oplysninger hos: **YHANCO I/S**

Vesterbrogade 6D, Kbhvn. V, Tlf. MI 3131

Oscar Niemeyer: Præsidentpaladset i Brasilia

Sand monumental dekoration skjuler ikke, men fremhæver konstruktionen. Den stræber ikke efter at omforme modernismen til en historisk stil, der med lethed kan imiteres af mænd, der før ville have kopieret venetianske paladser (hvad Stone selv har været beskyldt for i hans forslag til Gallery of modern Art i New York).

I denne henseende kan verden lære noget af Latin-Amerika: Fra det store universitetsanlæg i Mexico med Juan O'Gormans imponerende bibliotek der løfter sine symbolske stenmosaikker i vejret som en velkomst til fremtiden, og dog visende tilbage til natio- nens mest fjerntliggende kunstneriske traditioner, og også fra Oscar Niemeyer's opsigtsvækkende bygning af den nye hovedstad Brasilia.

Niemeyer, indfødt brasilianer, er beskrevet som en yngre udgave af hans fordums læremester Le Corbu-sier, hans chef gennem 20 år. Han kom til Rio de Janei-ro for at virke som konsulent ved opførelsen af under-visningsministeriet, som blev bygget af Niemeyer og andre i årene 1937–43. Allerede da havde den 36-årige Niemeyer imidlertid skabt sig et navn med en række

Oscar Niemeyer: Kirke i Pampulha, Brasilien. Façadeudsnit

forbavsende frie, men alligevel præcise bygningsværker deriblandt Saint Francis kirken i Pampulha. Dett projekt blev af gejstligheden opfattet som så radikalt at kirken først fornylig er blevet indviet, og efter d 16 år er den ikke blevet forældet. Hovedskibets para bolske jernbetonskal kurver sig i sollyset og løber u til højre og venstre til stadig mindre parabolske for mer. Bagvæggen under det kurvede tag er helt dække af en flisemosaik af Candido Portinari, med en frem stilling af den hellige Franz som alle skabningers ven På en fuldkommen måde supplerer mosaikken de renhjertede arkitektur, hele den lille bygning stråle som om den var en solens højsang.

I dag, hvor han leder opførelsen af hvad der tegne til at blive verdens fornemste hovedstad, anbrag midt i urskoven i hjertet af verdens femte største nation er Niemeyer's førende princip stadig Le Corbusier' maxim: „Arkitektur er den geniale, rigtige og herlig leg med former forenet under lyset." Men denne ar kitektur har opnået en rolig personlig styrke, på e gang kraftig, klar, rig, dyb og munter, enkel og værdig den betegner indledningen til en stor periode. Me usædvanlig lethed er han gået i gang med at tegn den nye by i overensstemmelse med Lúcio Costa's me sterlige plan. Det fuldendte præsidentpalads er, som det har været arkitektens mening, ikke blot en impone rende residens, men et „virkeligt palads" der ser u „som om det for et øjeblik siden var blideligt lande på grunden". Nærved står et kapel som en pludseli hvirvelstorm af beton. Parlamentsbygningen, højeste ret og katedralen, som Niemeyer har samstemt i stør relse og form, passende til deres betydningsfuldhed sådan som kun en filosoffernes konge kan, rejser si ikke langt derfra.

Og er ikke arkitektur en kongelig kunst?

J. SAABYE & O. LERCHE A/S
HAAND I HAAND
NATIONAL
TERRA
DANEBROGE
FORSIKRINGSHUSET „HOLMENS KANAL"
ARKITEKTER: HOFF & WINDINGE, M. A. A.
INGENIØRER:
AX. M. KNUDSEN & S. L. SØRENSEN FOR JERNBETON
O. H. BRØDSGAARD FOR INSTALLATIONER

ER

127

Indholdsfortegnelse for artikler på annoncesidern

(*Fortsættes side A 1132*)

Se HFB side 643

KØB OG SALG

Et eksemplar af arkitekten 1/59 søges. Henvendelse professor *Kay Fisker*, Central 8264.

STILLING SØGES

Bygningsingeniør tilbyder projekteringsarbejde hurtigt og samvittighedsfuldt. Billet mrk. 1010 til *Arkitekten*, Nyhavn 43, K.

STILLING TILBYDES

Arkitekter søges. Erfarne medarbejdere søges snarest til varige interessante opgaver under gode arbejdsforhold på v tegnestue. *E. Glahn, N. J. Da K. Dirckinck-Holmfeld*, arkite ter M.A.A. Boulevarden 9, Aa borg, telefon 3 20 00.

Arkitekturmodeller
Holger Sylvest Hansen
Tlf. Birkerød 2387

Tegnestueservice for ark tekter. *H. Nannestad*, arkite M.A.A. Telefon 95 05 06

DUPLIKERING

Byggebeskrivelser, referater o renskrivning af statiske bere ninger. Duplikeringsbureau **Dania**, Minerva 428.

*)

Arkitekt.

Til alsidigt arbejde som amtsrådets rådgiver i bygningssager særligt med henblik på landsbyggelovens administration, til byplanprojektering og iøvrigt som rådgiver og planlægger i æstetiske spørgsmål, søges snarest en ung arkitekt. Løn efter overenskomst. Ansøgning til amtsvejinspektøren i Hjørring.

N. L. Dam

*) Opmærksomheden henledes på det af D.A.L. udsendte cirk lære af 30.11.1960

Referatkort til nr. 25 og 26

725.4:721.011

PLANLÆGNING AF INDUSTRIANLÆG

Af civilingeniør N. J. Manniche

I denne artikel om planlægning af industrianlæg beskæftiger forfatteren sig med de forhold, der har betydning ved valg af beliggenhed. Artiklen, der er den femte i rækken af artikler om dette emne, illustreres med forskellige eksempler. De tidligere artikler blev bragt i Arkitekten nr. 9, 10, 11 og 17/1960.

Arkitekten nr. 25/1960 side 421

691.73:69.024.15
69.022.3

KOBBER OG DETS ANVENDELSE TIL TAG- OG FACADEBELÆDNING

Af civilingeniør W. H. Jespersen

Forfatteren indleder med en kort historisk oversigt og behandler derefter materialets anvendelighed og forskellige former for montering.

Arkitekten nr. 25/1960 side 430

711.432 (81)

BRASILIA

Artiklen om Brasiliens ny hovedstad Brasilia indledes med en kort redegørelse af Lucio Costa for, hvorledes han fik ideen til Brasilias plan. Artiklen illustreres med eksempler på regeringsbygninger i Brasilia tegnet af Oscar Niemeyer i overensstemmelse med Costa's plan.

Arkitekten nr. 26/1960 side 437

Annonceindex

Referatkort til nr. 26

72.01

OVERFLODENS ÆSTETIK –
ET DILEMMA FOR DE AMERIKANSKE ARKITEKTER

Af arkitekt David L. Medd, England

Efter en studierejse i U. S. A. har David Medd holdt et foredrag i den engelske arkitektforening. Dette foredrag bringes her med forfatterens tilladelse, illustreret med hans egne fotografier.

Arkitekten nr. 26/1960 side 444

72.01

TENDENSER I AMERIKANSK ARKITEKTUR

Af arkitekt Henry S. Churchill, U. S. A.

Artiklen er et uddrag af et foredrag holdt i København i forbindelse med U. I. A.s eksekutivmøde. Artiklen illustreres med eksempler fra de seneste år.

Arkitekten nr. 26/1960 side 461

91(495)

AGHION OROS

Af arkitekt Bo Jørgensen

Forfatteren har besøgt den græske halvø Aghion Oros og skriver her om de mange munkeklostre, der er opført i det uvejsomme terræn. Artiklen illustreres med forfatterens egne fotografier.

Arkitekten nr. 26/1960 side 465

INDHOLDSFORTEGNELSE FOR ARTIKLER PÅ ANNONCESIDERNE 1960

Beton- og jernbetonarbejde

Murerarbejde

Tagpapdækning

Gulvarbejde

Snedkerarbejde

Glarmesterarbejde

Smedearbejde

Indvendige spildevandsledninger, gas- og vandinstallationer samt sanitetsanlæg

Varme- og ventilationsanlæg

Elarbejde

Malerarbejde

Diverse

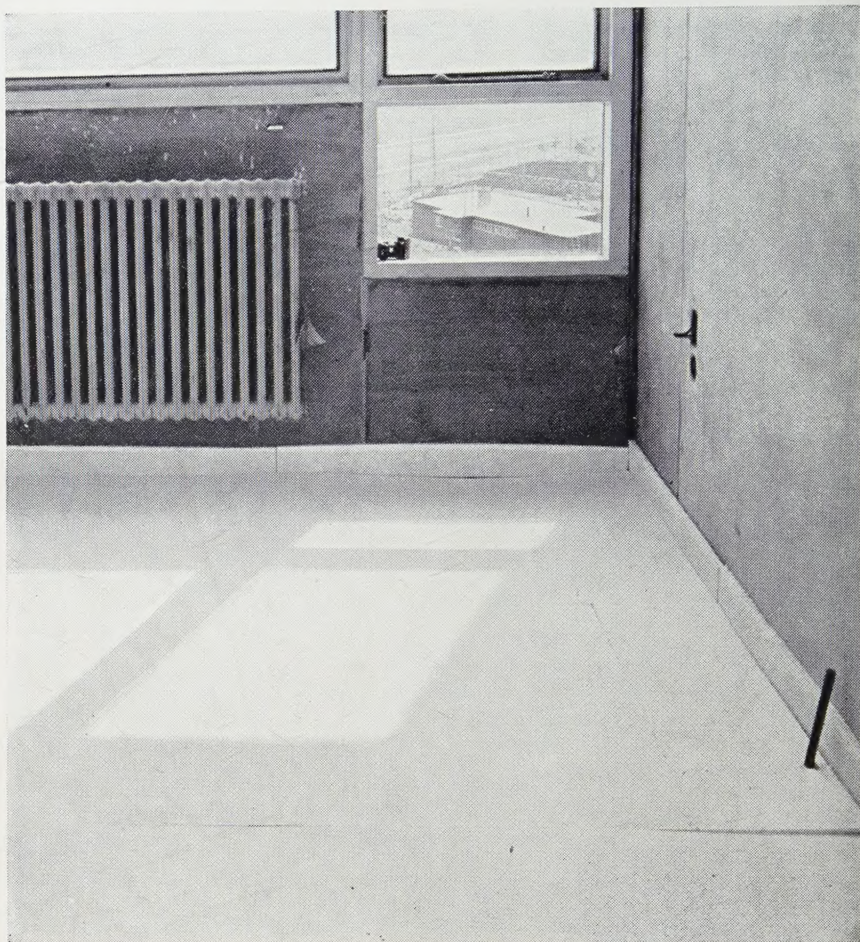
Meddelelser fra D.A.L.

Meddelelser fra A.A.

Sådan siger de andre

RKITEKTEN, 62. årgang. København 1960

NU KAN DE LYDDÆMPE OG VARMEISOLERE DERES GULVE MED FLAMINGO....

Gulve og brystningselementer isolerede med Flamingo.
Sygeplejerskernes Bolig, Københavns Amts Sygehus, Glostrup.

Ved at lægge svømmende gulv på FLAMINGO FOAM opnår De:

1. **En kraftig lyddæmpning.** Blot 1 cm Flamingo (kr. 4,45 pr. m^2) dæmper så kraftigt, at enhver etageadskillelse med denne isoloring skulle kunne møde de krav, man fra myndighedernes side sandsynligvis vil stille i fremtiden.
2. **Bedst mulig varmeisolering.** Materialet forbliver upåvirket af, at der udstøbes våd cement ovenpå.
3. **Større trykstyrke** (ca. 10 t. pr. m^2). Et stabilt underlag for afretningslaget. Man nedsætter chancerne for revnedannelse og kan nøjes med tyndere afretning (normalt 3,5 cm).
4. **Afretningslaget** behøver sjældent vandes, idet de vandskyende plader hindrer udsugning. – Den langsomme hærdning styrker afretningslaget yderligere.
5. **Hurtig og let arbejdsudførelse.** De store 2 × 1 m plader lægges ud på gulvet og i et panel langs væggen, evt. dækkes samlingerne med klæbestrimler, og betongulvet er klar til udstøbning – med eller uden net.

Hør også om, hvorledes man nu herhjemme har lagt over 500 parketgulve på materialet – hvorledes man sparer strøer, hindrer fugtighed i at gå op i parketten, sparer hushøjde, og foruden varme- og lydisolering får et elastisk gulv, som ikke er trættende at gå på.
Priseksempel: 10 mm Flaminge „Grønt Mærke“ kr. 4,45 pr. m^2.

FLAMINGO FOAM AKTS.
Gustav Adolfs Gade 3, Ø . Tria *940, Øbro 7646

JYDSK FLAMINGO
Borgergade 2, Randers, tlf. Randers 4719

Bianco Lunos Bogtrykkeri A-S, Kbhvn.